

ŠPECIFIKÁ PREKLADU ANIMOVANÝCH FILMOV PRE DETI
Bc. Pinterová Zuzana

(Katedra translatológie)
Školiteľ: Mgr. Emília Perez, PhD.

Abstrakt

PINTEROVÁ, Zuzana: *Špecifiká prekladu animovaných filmov pre deti*. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. Filozofická fakulta; Katedra translatológie. Školiteľ: Mgr. Emília Perez, PhD. Nitra: FF UKF. 2021. 45 s.

Objektom skúmania predkladanej práce je oblasť transferu animovaných filmov pre deti so sluchovým postihnutím, pričom danú problematiku skúma z prekladového, recepčného i sociologického aspektu. Cieľom záverečnej práce je definícia, analýza a interpretácia špecifik daného prekladového transferu, s prihliadnutím na konkrétne komunikačné, generačné a žánrové osobitosti. Práca pozostáva z teoretickej a praktickej časti, pričom teoretická časť bližšie približuje detského recipienta so sluchovým postihnutím, následne sa zameriava na porovnanie parametrov bežných titulkov pre osoby so sluchovým postihnutím s parametrami odporúčanými pre titulky zamerané na detského diváka so sluchovým postihnutím. Záver teoretickej časti definuje rozdiely medzi animovaným a kresleným filmom a uvádza špecifiká prekladu daného žánru. Výskum sa uskutočňuje prostredníctvom dotazníkov zameraných na rodičov nepočujúcich detí a titulkárov, s cieľom zmapovať názory rodičov na základe ich skúseností s deťmi a zároveň zistiť prístupy k tvorbe titulkov pre detského diváka z pohľadu titulkárov.

Kľúčové slová: audiovizuálny preklad, deti so sluchovým postihnutím, titulky pre osoby so sluchovým postihnutím, detská verzia titulkov, animovaný film

OBSAH

ÚVOD	5
1 PREKLADOVÝ TRANSFER V TITULKOVANÍ PRE NEPOČUJÚCICH.....	7
2 CIEĽOVÁ SKUPINA	7
2.1 Stupeň straty sluchu.....	8
2.1.1 Zdravý sluch u detí (0 – 15 dB).....	9
2.1.2 Minimálna strata sluchu (15 – 25 dB)	9
2.1.3 Ľahká strata sluchu (25 – 40 dB)	9
2.1.4 Stredná strata sluchu (40 – 55 dB)	9
2.1.5 Stredne ťažká strata sluchu (55 – 70 dB)	9
2.1.6 Ťažká strata sluchu (70 – 90 dB).....	10
2.1.7 Veľmi ťažká strata sluchu – praktická hluchota (viac ako 90 dB).....	10
2.2 Typy porúch sluchu	10
2.2.1 Prevodová (konduktívna) porucha sluchu	11
2.2.2 Percepčná (senzorineurálna) porucha sluchu	11
2.2.3 Zmiešaná porucha sluchu	11
2.2.4 Sluchová neuropatia	11
2.2.5 Centrálna porucha sluchu (Central Auditory Processing Disorder – CAPD)	11
2.2.6 Prelingválna porucha sluchu	12
2.2.7 Postlingválna porucha sluchu	12
2.2.8 Jednostranná porucha sluchu.....	12
2.2.9 Progresívna (zhoršujúca sa) porucha sluchu	12
2.3 Komunikácia osôb s poruchou sluchu a jej špecifiká.....	12
2.3.1 Špecifické komunikačné formy.....	13
2.4 Čitateľská kompetencia u nepočujúcich detí	14
3 FORMY SPRÍSTUPNENIA AUDIOVIZUÁLNYCH DIEL NEPOČUJÚCIM..	16
3.1 Skryté titulky alebo titulky pre nepočujúcich?	16
3.2 Tvorba a technické parametre titulkov pre nepočujúcich doma a vo svete	17
3.2.1 Počet znakov na riadok a dĺžka zobrazenia titulku	17
3.2.2 Identifikácia postáv pomocou farbenia titulkov	17
3.2.3 Iné stratégie identifikácie postáv	18
3.2.4 Identifikácia zvukov a emočných prejavov.....	18
3.2.5 Jazykový prejav hovoriaceho	19
3.3 Detská verzia titulkov	20
3.3.1 Minulosť, súčasnosť a budúcnosť titulkov pre nepočujúce deti	20
3.3.2 Úpravy textu pre deti so sluchovým postihnutím.....	21
3.3.3 Tvorivé titulky	23
4 ŠPECIFIKÁ PREKLADU ANIMOVANÝCH FILMOV	25
4.1 Animovaný film.....	25
4.2 Animovaný verzus kreslený film.....	25
4.3 Tematické zameranie animovaných filmov	26
4.4 Jazykový kód	27
4.5 Ikonografický kód.....	28
4.6 Hudobný kód	28
5 PRAKTICKÁ ČASŤ	29
5.1 Metodika a ciele práce	29
5.2 Analýza titulkov pre nepočujúcich v animovaných filmoch	29
5.3 Realizácia zberu dát a ich spracovanie	31
5.4 Výsledky výskumu	31
5.4.1 Dotazník zameraný na rodičov detí so sluchovým postihnutím	31

5.4.2	Dotazník zameraný na tvorcov titulkov	39
ZÁVER		41
Použitá literatúra		43

ÚVOD

Filmy sú formou tvorby, ktorá nám ponúka veľké množstvo možností z hľadiska výberu témy, žánru alebo spôsobu spracovania. Charakteristickým znakom danej tvorby je jej dualita, t. j. audiovizuálne spracovanie. Film nám teda ponúka vizuálne aj zvukové podnety, ktoré spoločne vytvárajú istý význam a sú nositeľom dôležitej informácie. Zvuk často považujeme iba za druhotnú zložku filmu. Vo veľkej miere však dotvára dej a pri jeho absencii, teda pri strate jedného zo zmyslov, môže mnohokrát dôjsť k neúplnému pochopeniu obsahu. Otázkou v tomto prípade zostáva, aké možnosti prispôsobenia a sprístupnenia audiovizuálnej tvorby sú k dispozícii pre tých, ktorí nemôžu vnímať jednu z dvoch potrebných rovín, a to sluchovú.

V oblasti audiovizuálneho prekladu sa v súčasnosti čoraz väčšia pozornosť upriamuje práve na sprístupnenie audiovizuálnych diel nevidiacim divákovi a divákovi so sluchovým postihnutím. V prípade osôb so sluchovým postihnutím, patria medzi možnosti sprístupnenia titulky pre nepočujúcich alebo tlmočenie programov do posunkového jazyka.

S danou problematikou súčasne vznikajú aj ďalšie otázky, ako napr. v akej miere majú osoby so sluchovým postihnutím prístup k takejto forme tvorby, aká je jej kvalita, s akými úskaliami sa stretávajú osoby, ktoré tieto formy sprístupnenia využívajú a v neposlednom rade, ako k tvorbe pristupujú samotní tvorcovia titulkov.

V diplomovej práci sme sa v tomto prípade zamerali konkrétne na sprístupnenie audiovizuálnych diel detskému divákovi so sluchovým postihnutím. Ide o veľmi špecifický okruh recipientov, ktorému však doposiaľ nebola venovaná dostatočná pozornosť. Vzhľadom na skutočnosť, že sledovaniu mediálneho obsahu sa venujeme už od útleho detstva, či už v podobe rôznych kreslených rozprávok alebo v súčasnosti veľmi obľúbených animovaných filmov, pokladáme za potrebné, aby sa tejto oblasti dostalo viac pozornosti, keďže sa domnievame, že vhodne spracované titulky v detských programoch môžu prispieť k rozvoju ich slovnej zásoby a aj celkovému zlepšeniu čitateľskej kompetencie. Titulky tiež nepochybne predstavujú bezbariérový spôsob sprístupnenia informácií.

V diplomovej práci si tiež kladieme za cieľ priblížiť špecifiká tvorby adekvátnych titulkov pre detského recipienta so sluchovým postihnutím, a to s ohľadom na jeho vekové, komunikačné, jazykové či skúsenostné osobitosti. Vychádzať pritom budeme z rôznych zdrojov, zahraničných i domácich, a pozrieme sa i na niekoľko výskumov, ktoré sa v danej oblasti doposiaľ uskutočnili. Môžeme však tvrdiť, že vedeckých prác týkajúcich sa konkrétne sprístupnenia audiovizuálnych diel detskému divákovi so sluchovým postihnutím prostredníctvom titulkov je i v súčasnosti veľmi málo.

Práca celkovo pozostáva z dvoch hlavných častí, teoretickej a praktickej. Prvou z nich je časť teoretická, kde sa najskôr zameriame na prekladový transfer v titulkoch pre nepočujúcich a následne venujeme značný priestor sluchovému postihnutiu, keďže poznanie cieľového publika zohráva významnú úlohu v každej translačnej činnosti. Priblížime pritom dôležité skutočnosti ako stupeň straty sluchu, typy porúch sluchu, ako aj spôsoby komunikácie osôb so sluchovým postihnutím, ktoré vplyvajú na rozvoj dieťaťa a následne aj na čitateľskú kompetenciu.

V ďalšej kapitole teoretickej časti venujeme priestor prístupom k tvorbe a technickým parametrom titulkov pre osoby so sluchovým postihnutím doma a vo svete, pričom vychádzať budeme najmä z vyhlášky Ministerstva kultúry Slovenskej republiky z 15. decembra 2015 o titulkoch pre osoby so sluchovým postihnutím. Požiadavky uvedené v danej vyhláške budeme konfrontovať s odporúčaniami z iných krajín, vďaka čomu získame vhodný teoretický náhľad do problematiky. V nasledujúcej kapitole sa ďalej pozrieme na tzv. detskú verziu titulkov. V tomto prípade však na Slovensku nie sú stanovené konkrétne vyhlášky alebo odporúčania. Vychádzať preto budeme najmä zo zahraničných zdrojov a rôznych výskumov.

Záverečnú kapitolu teoretickej časti následne venujeme špecifikám prekladu animovaných filmov, ktoré stoja v centre našej pozornosti. Upresníme si pritom rozdiel medzi animovanými

a kreslenými filmami a v neposlednom rade sa pozrieme na špecifiká, ktoré so sebou prináša preklad daného filmového žánru, a to s ohľadom na nášho detského recipienta so sluchovým postihnutím.

V praktickej časti prinesieme výsledky výskumu, ktorý zameriame na rodičov detí so sluchovým postihnutím a súčasne aj na samotných odborníkov, ktorí sa venujú tvorbe titulkov. Veríme, že tak získame hodnotné výsledky, ako základ pre ďalšie skúmania, ktoré sú v danej oblasti nepochybne potrebné.

1 PREKLADOVÝ TRANSFER V TITULKOVANÍ PRE NEPOČUJÚCICH

Titulkovanie pre nepočujúcich môžeme chápať ako osobitý typ prekladovej a umeleckej komunikácie (Perez, 2015), v ktorom sa zjednodušene povedané uskutočňuje prenos významov z audiálnej na vizuálnu rovinu, čo znamená, že hovorené slovo prenášame do písanej podoby. Ide v ňom pritom o „takmer definitívny prenos – teda postup, pri ktorom má vo výslednom štádiu vizuálna rovina suplovať i ďalšie, nejazykové výrazy, ktoré by sa inak prezentovali na rovine audiálnej“ (Perez, 2015). Cieľom takýchto titulkov je sprístupniť audiovizuálne dielo nepočujúcemu divákovi v čo najzrozumiteľnejšej podobe a sprostredkovať mu informácie o všetkých dôležitých významoch. Treba však dbať na skutočnosť, že transfer z audiálnej roviny sa vždy musí uskutočňovať s ohľadom na rovinu vizuálnu (Gromová et. al., 2016). Významy, ktoré treba v procese transferu zohľadniť, závisia od cieľového publika, ktorého špecifiká predstavíme v nasledujúcej kapitole.

2 CIEĽOVÁ SKUPINA

Základom každej úspešnej translačnej činnosti je bezpochyby poznanie cieľového publika. V našom prípade ide o veľmi heterogénnu skupinu, a to nielen z hľadiska detského recipienta, ale i z hľadiska stupňa postihnutia sluchu, typov porúch sluchu, osobitostí recepcie, spôsobu komunikácie či skúsenostného komplexu recipienta. Za dôležitú sa považuje napr. aj skutočnosť, či ide o stratu alebo poruchu sluchu prelingválnu, teda pred osvojením hovorenej reči, alebo postlingválnu, čiže po osvojení hovorenej reči, keďže „práve tento rozmer reflektuje vzťah recipienta k slovenskému jazyku a k jeho písanej podobe“ (Perez, 2015).

Ľudí s poruchou sluchu teda nemôžeme vnímať ako jednu skupinu. Oblasť sluchového postihnutia zahŕňa veľmi pestrú škálu, ktorej konkrétnu štruktúru určujú nielen faktory ako druh, typ, stupeň, teda kvalita a kvantita sluchového postihnutia, ale aj vek, kedy k postihnutiu došlo, psychické dispozície jedinca, podnetnosť prostredia a starostlivosť, ktorá mu bola venovaná, prípadne aj ďalšie pridružené postihnutia. Sluchové postihnutie ako samostatný pojem teda označuje a zahŕňa rozličné skupiny osôb. Patrí sem skupina nedoslýchavých, nepočujúcich (Nepočujúcich), ohluchnutých, osôb s kochleárnym implantátom, osôb s ušnými šelestami, osôb s kombinovanou poruchou sluchu a zraku – hluchoslepí (Gromová et. al., 2016).

Rôznorodosť publika dokazuje i problém nomenklatúry skupiny recipientov. Na základe medicínskeho prístupu sa v legislatíve uplatnil pojem osoby s postihnutím sluchu. Pokiaľ však hovoríme o titulkoch, za vhodnejšie sa považuje využívať pojem nepočujúci, ako najsilnejšia forma postihnutia sluchu, pretože práve podľa danej formy sa nastavujú parametre titulkov (Gromová et al., 2016).

Pre každého človeka má strata sluchu iné dôsledky. Každá zo skupín nepočujúcich má svoje špecifiká a požiadavky, ktoré je potrebné pri tvorbe titulkov zohľadniť. Pokiaľ však chceme uvažovať o titulkoch pre nepočujúce deti, je potrebné porozumieť ich svetu či už z jazykového, komunikačného alebo kultúrneho hľadiska. V snahe porozumieť svetu nepočujúceho detského diváka v nasledujúcich podkapitolách bližšie priblížime typy a stupne poruchy sluchu, pričom uvedieme i príčiny vzniku poruchy sluchu a dôsledky na dieťa. Pozrieme sa však aj na spôsoby ich komunikácie a v neposlednom rade spomenieme aj problematiku čitateľskej zručnosti, úzko súvisiacej s titulkami, ktoré stoja v centre našej pozornosti. Pochopiť zložitú tematiku nám pomohli dve elektronické knihy zverejnené na portáli nepocujucedieta.sk od autoriek Silvie Hovorkovej (2017, 2018), Martiny Rzymanovej (2017, 2018) a Dariny Tarcsiovej (2017, 2018), ktoré sú veľmi podrobne spracované a slúžia ako „príručka“ pre rodičov detí so sluchovým postihnutím.

2.1 Stupeň straty sluchu

Pod pojmom stupeň straty sluchu si môžeme predstaviť silu, akú musia mať zvuky, aby ich dieťa vôbec mohlo počuť. Už minimálne zníženie kvantity a kvality zvukov, ktoré dieťa vníma môže viesť k oneskorenému vývinu jazyka a s ním súvisiacim sociálnym aj vzdelávacím dôsledkom (Hovorková, 2018). Stretávame sa s viacerými deleniami stupňov straty sluchu, ktoré sme pre lepšiu prehľadnosť uviedli v nasledujúcich tabuľkách. Annette Leonhardtová (in Gromová et. al., 2016) špecifikuje klasifikáciu sluchového postihnutia z hľadiska stupňa poškodenia nasledovne:

Stupeň straty sluchu	Prah počutia
Ľahká nedoslýchavosť	Prah počutia v krivke 20 – 40 decibelov
Stredná nedoslýchavosť	Prah počutia v krivke 40 – 60 decibelov
Ťažká nedoslýchavosť	Prah počutia v krivke 70 – 90 decibelov
Hluchota	Prah počutia 90 decibelov

Tabuľka 1: Stupeň straty sluchu podľa Leonhardtovej

Ďalšia tabuľka zobrazuje medzinárodnú škálu stupňov straty sluchu u detí ako ju stanovila Svetová zdravotnícka organizácia – *World Health Organisation* (WHO, 2016):

Stupeň straty sluchu	Prah počutia	Špecifikácia
Ľahká strata sluchu (<i>slight/mild</i>)	26 – 40 dB	Dieťa s touto úrovňou straty sluchu bude mať problémy so sluchom a porozumením tichej reči, reči z diaľky alebo reči na pozadí hluku.
Stredná strata sluchu (<i>moderate</i>)	41 – 60 dB	Dieťa s touto úrovňou straty sluchu bude mať ťažkosti s počutím bežnej reči, a to aj na malú vzdialenosť.
Ťažká strata sluchu (<i>severe</i>)	61 – 80 dB	Dieťa s touto úrovňou straty sluchu počuje v prostredí iba veľmi hlasný prejav alebo hlasné zvuky, ako napríklad siréna hasičského vozidla alebo buchnutie dverí. Väčšina konverzačnej reči nie je počuť.
Veľmi ťažká strata sluchu (<i>profound</i>)	81 a viac dB	Dieťa s touto úrovňou straty sluchu môže vnímať hlasné zvuky ako vibrácie.

Tabuľka 2: Stupeň straty sluchu u detí podľa WHO

Pokiaľ však ide o stupeň straty sluchu u dieťaťa, Hovorková (2018) v publikácii uvádza o čosi podrobnejšiu klasifikáciu, ktorú spracovali na základe autoriek Coleová a Flexerová (2007). Keďže sa snažíme poukázať na rozdiely medzi detským a dospelým nepočujúcim recipientom, uvedieme i dané delenie, ktoré aj bližšie predstavíme s cieľom odhaliť osobitosti anticipované pri komunikácii a recepcii otitulkovaných audiovizuálnych diel cieľovým publikom.

Stupeň straty sluchu	Prah počutia
Zdravý sluch u detí	0 – 15 dB
Minimálna strata sluchu	15 – 25 dB
Ľahká strata sluchu	25 – 40 dB
Stredná strata sluchu	40 – 55 dB
Stredne ťažká strata sluchu	55 – 70 dB

Ťažká strata sluchu	70 – 90 dB
Veľmi ťažká strata sluchu – praktická hluchota	Viac ako 90 dB

Tabuľka 3: Stupeň straty sluchu u detí podľa Hovorkovej

2.1.1 Zdravý sluch u detí (0 – 15 dB)

Ak by sme mali klasifikovať zdravý sluch u dospelého človeka, hovorili by sme o schopnosti vnímať zvuky na všetkých rečových frekvenciách okolo 20 – 25 dB. Dieťa však potrebuje byť schopné vnímať zvuky už okolo 15 dB na všetkých frekvenciách a oboch ušiach. Iba tak dokáže vnímať reč bez problémov a v akejkoľvek situácii. Takéto dieťa dokáže potom dobre rozumieť nielen doma alebo v tichej miestnosti, ale i v hlučnejšom prostredí s hrajúcim rádiom alebo televízorom v pozadí, na rodinných oslavách či hlučnej triede v škôlke a pod (Hovorková, 2018).

2.1.2 Minimálna strata sluchu (15 – 25 dB)

Problémom pri minimálnej strate sluchu je skutočnosť, že o týchto deťoch väčšinou ani netušíme. Novorodenecký skrining totiž nezachytí poruchy sluchu menšie ako 30 dB, následkom čoho unikajú pozornosti odborníkov. Hoci deti navonok pôsobia veľmi funkčne, môžu mať ťažkosti s rozoznaním tichej a vzdialenej reči a môže im preto uniknúť až 10 % z vyučovania. Problémy sa môžu objaviť pri rýchlej komunikácii a zachytávaní koncoviek (množné číslo, prídavné mená...), čo sa môže prejaviť väčšou únavou na konci dňa. Problémy s učením a únavou sa však zvyčajne nepripisujú zhoršenému sluchu (Hovorková, 2018).

2.1.3 Ľahká strata sluchu (25 – 40 dB)

Dieťa so stratou sluchu okolo 30 dB môže prepočítať až 25 – 40 % reči. Závisí to od hluku v pozadí, vzdialenosti od hovoriaceho a typu poruchy sluchu. Daným deťom uniká tzv. pasívne učenie sa jazyka, pod čím rozumieme schopnosť započúť konverzáciu rodičov z vedľajšej miestnosti či informácie z rádia a televízora, ktoré sa nenachádzajú v blízkosti dieťaťa (Hovorková, 2018).

Dieťa medzi 35 – 40 dB môže bez načúvacieho prístroja premeškať až 50% diskusií spolužiakov v triede, a to najmä v prípadoch, ak deti hovoria vo väčšej vzdialenosti alebo sa zhovárajú potichu. Pri týchto deťoch hovoríme o tzv. dennom snení a často sa navonok zdá, že sa nedostatočne snažia a počúvajú iba keď chcú. Keďže sa daná strata sluchu považuje za ľahkú, jej dôsledky na vývin reči u dieťaťa často odborníci podceňujú (Hovorková, 2018).

2.1.4 Stredná strata sluchu (40 – 55 dB)

Dieťa so stratou sluchu okolo 40 – 50 dB môže v bežných podmienkach prehliadnuť 50 – 75 % reči a pri 55 dB až 80 – 100 % reči. Pokiaľ takéto dieťa nevyužíva načúvací prístroj, môže dôjsť k tomu, že bude mať obmedzenú slovnú zásobu, chybne používať gramatiku a ich výslovnosť bude vážnejšie narušená (Hovorková, 2018).

2.1.5 Stredne ťažká strata sluchu (55 – 70 dB)

Pokiaľ je strata sluchu 55 dB dieťa nezachytí z bežnej konverzácie v triede takmer nič. Aby dieťa zachytilo a porozumelo hovorenú reč, musela by byť veľmi blízka a hlasitá. Bez načúvacích prístrojov môžu mať tieto deti problémy v škole, oneskorený vývin reči aj gramatiky, málo zrozumiteľnú reč a niekedy monotónny hlas. Pokiaľ však budú využívať načúvacie prístroje, budú vďaka nim môcť vnímať všetky hlásky reči a porozumieť reči v rôznom prostredí (Hovorková, 2018).

2.1.6 Ťažká strata sluchu (70 – 90 dB)

Prostredníctvom načúvacích prístrojov a v niektorých prípadoch kochleárných implantátov dokážu aj takéto deti zachytiť reč aj zvuky okolo seba. Ak navyše od ranného detstva navštevujú špeciálneho pedagóga a logopéda, ktorí im pomôžu s rozvojom sluchu a reči, existuje veľká pravdepodobnosť, že dokážu úspešne fungovať ako nedoslýchavé deti v počujúcej spoločnosti. Niektorým deťom s ťažkou stratou sluchu zvykne pomôcť, ak s nimi rodičia komunikujú nielen hovorenou rečou, ale i posunkami (Hovorková, 2018).

2.1.7 Veľmi ťažká strata sluchu – praktická hluchota (viac ako 90 dB)

V prípade ak nepočujúce dieťa dostatočne skoro dostane načúvacie prístroje – do 6. mesiaca – dokáže sa i takéto dieťa naučiť hovoriť. Pokiaľ sa však po pol roku ukáže, že ani načúvací prístroj nedokázal stratu sluchu odstrániť, odporúča sa kochleárna implantácia. S dieťaťom sa v takomto prípade odporúča hovoriť i posunkovať, pretože nepočujúce deti sú v rannom veku závislé od zrakových podnetov a posunkový jazyk im pomôže rozvíjať myslenie v období prvých troch rokov, čo sa považuje za kritické obdobie pre vývin reči. Deťom, ktorým načúvacie prístroje nepostačujú a kochleárny implantát nedostali, sa odporúča dopomáhať pri vyvodzovaní hovorenej reči hmatom (Hovorková, 2018).

2.2 Typy porúch sluchu

	Typy porúch sluchu
Podľa toho, v ktorej časti sluchového systému k poškodeniu alebo poruche došlo:	• prevodová porucha sluchu, • percepčná porucha sluchu, • zmiešaná porucha sluchu, • sluchová neuropatia, • centrálna porucha sluchu.
Podľa obdobia, kedy k poruche sluchu došlo:	• vrodená porucha sluchu, • získaná porucha sluchu.
Podľa obdobia, kedy k poruche sluchu došlo vzhľadom na reč:	• prelingválna porucha sluchu (pred ukončením 6. roku života), • postlingválna porucha sluchu (po ukončení 6. roku života).
Podľa toho, či porucha sluchu zasiahla 1 alebo 2 uši:	• jednostranná porucha sluchu, • obojstranná porucha sluchu.
Podľa toho, či sa porucha sluchu s postupujúcim vekom mení:	• stabilná porucha sluchu, • progresívna (zhoršujúca sa) porucha sluchu, • kolísajúca porucha sluchu.

Tabuľka 4: Typy porúch sluchu

V nasledujúcej podkapitole jednotlivé typy porúch sluchu bližšie popíšeme. Priblíženie jednotlivých porúch nám pomôže pochopiť ako na základe nich dieťa vníma informácie prichádzajúce z okolia, ako na ne reaguje, ako ovplyvnia jeho počutie či vývin reči a taktiež pochopiť príčiny vzniku jednotlivých porúch, vďaka čomu dokážeme lepšie anticipovať potreby nášho cieľového publika. Každá skupina je totiž rozdielna a divákovi môže byť i dieťa schopné počuť isté zvuky, ale zároveň i dieťa s úplnou stratou sluchu. V titulkoch by sa v ideálnom prípade mali odraziť potreby každej skupiny.

2.2.1 Prevodová (konduktívna) porucha sluchu

Ako uvádza Jakubíková (in Gromová et. al., 2016), ide o najčastejšie poruchy sluhu. Zapríčinené bývajú chorobami alebo anomáliami vo vonkajšom zvukovode a/alebo v strednom uchu, keď dochádza k prerušeniu prechodu zvuku cez vonkajší zvukovod alebo prenosu vibrácií zvuku cez blanu bubienka, cez sluchové kostičky do oválneho okienka.

Dieťa pri takejto poruche sluchu počuje zvuky tichšie. Autorka prirovnáva toto štádium k príkladu, akoby sme počúvali tiché rádio alebo si upchali uši prstami. Môže tiež horšie počuť hlboké či tiché zvuky a šepkanie. Uvádza sa, že ide o ľahkú strednú stratu sluchu, čiže približne do 40 dB. Dieťaťu pri takejto strate sluchu môže uniknúť 25 – 40 % rečového signálu. Pokiaľ sa nachádzame v blízkosti dieťaťa alebo v tichom domácom prostredí, môže nás počuť dobre. Horšia situácia však nastáva, keď sa dieťa nachádza napríklad na hlučnej ulici alebo ďaleko od hovoriaceho. Pokiaľ ide o vplyv na rečový prejav, môže nastať problém pri slovách, na ktoré nekladíme dôraz, spoluhláskach a posledných hláskach v slovách (Hovorková, 2018).

2.2.2 Percepčná (senzorineurálna) porucha sluchu

Jakubíková (in Grumová et. al., 2016) uvádza, že percepčná porucha sluchu je podmienená chorobami alebo anomáliami vnútorného ucha a/alebo kochleárneho nervu.

V tomto prípade počuje dieťa zvuky tichšie a zároveň nejasne. Hovorková (2018) opäť uvádza i príklad, v ktorom to prirovnáva tichému a rozladenému rádiu. Pre takéto deti je i s načúvacími prístrojmi náročné porozumieť, o čom ľudia hovoria. Dokážu sa to však prostredníctvom dlhodobého tréningu naučiť. Daná porucha sluchu variuje od nedoslýchavosti až po hluchotu. V prípade percepčnej poruchy sluchu pri sluchovej neuropatii môže dieťa horšie počuť iba v hlučnom prostredí, prípadne môže jeho schopnosť počuť kolísať medzi dobrou a zlou (Hovorková, 2018).

2.2.3 Zmiešaná porucha sluchu

K zmiešanej poruche sluchu dochádza, ak má dieťa percepčnú aj prevodovú poruchu súčasne, čiže problém nastáva vo vonkajšom/strednom i vnútornom uchu. Môže ísť o jav dočasný i trvalý. O dočasnom jave hovoríme, keď dieťa s percepčnou poruchou sluchu dostane silnú nádchu alebo zápal stredného ucha. Naopak o trvalom jave hovoríme, ak sa dieťa narodí s nevyvinutým vonkajším zvukovodom (prevodová porucha) a zároveň poruchou vnútorného ucha (percepčná porucha) (Hovorková, 2018).

2.2.4 Sluchová neuropatia

Pri sluchovej neuropatii hovoríme o poruche sluchu neurologického pôvodu, keď zvuk, ktorý vstúpi do vnútorného ucha, je prenesený a zosilnený tak, ako má byť, ale prenos signálu z kochley (vnútorného ucha) do mozgu je problematický. V danom prípade ide o veľmi máťucu poruchu sluchu. Niektoré deti počujú zvuky, ale nedokážu rozoznávať hovorené slovo. Iným deťom môže sluch kolísať zo dňa na deň alebo z hodiny na hodinu, niekedy býva zvuk čistý a inokedy zase skreslený (Hovorková, 2018).

2.2.5 Centrálna porucha sluchu (Central Auditory Processing Disorder – CAPD)

V danom prípade ide o zaujímavú poruchu, pri ktorej sa dieťa správa, ako keby poruchu sluchu malo, napriek tomu, že jeho „uši“ (vonkajšie, stredné a vnútorné ucho) fungujú správne. Dôvodom je skutočnosť, že mozog (temporálna, sluchová oblasť) má ťažkosti porozumieť zvukom a nevie si správne spojiť signály, pochádzajúce z vnútorného ucha. U dieťaťa s takouto poruchou sluchu sa môžu objaviť nasledovné problémy: určiť, odkiaľ zvuk prichádza; odpovedať, keď naň ľudia rozprávajú; rozoznať rozdiel medzi zvukmi; rozoznať rozdiel medzi slovami, ktoré znejú podobne; porozumieť, ako jednotlivé vety vytvoria príbeh; sledovať

zložitejšie vety; sledovať hovorenú reč, ak hovorí viac ľudí naraz alebo je na pozadí hluk; zapamätať si slová a príbehy (narušená krátkodobá sluchová pamäť); problémy s čítaním, písaním a gramatikou; ťažkosti s vnímaním melódie a rytmu reči, chápaním výrazu tváre; môžu mať malú pasívnu i aktívnu slovnú zásobu (Hovorková, 2018).

2.2.6 Prelingválna porucha sluchu

Podľa Leonhardtovej (in Gromová et. al., 2016) sú nepočujúce osoby ľudia, u ktorých sluchová porucha nastala v ranom detskom veku (pre-, peri-, postnatálnom veku) pred osvojením si reči. Potvrďuje to i Hovorková (2018), ktorá špecifikuje, že ide o stratu sluchu pred ukončením 6. roku života. Takéto deti si však prostredníctvom odzverania dokážu osvojiť hovorenú reč a naučiť sa s ňou i komunikovať. Hovoríme teda o vrodenej alebo v skorom období získanej strate sluchu.

2.2.7 Postlingválna porucha sluchu

Podľa Leonhardtovej (in Gromová et. al., 2016) radíme do tejto skupiny osoby, ktoré úplne stratili sluch po ukončení prirodzeného vývinu hovorenej reči (postlingválne) a slovnej zásoby, teda po dovŕšení troch, príp. štyroch rokov. Hovorková (2018) v tomto prípade uvádza, že ide o stratu sluchu po ukončení až 6. roku života. Pri ľuďoch s takouto poruchou sluchu sa artikulácia časom naruší, no stále je zrozumiteľná rovnako ako melódia a tempo reči. Čím neskôr dôjde k strate sluchu, tým lepšiu hovorenú reč a bohatšiu slovnú zásobu nadobudnutú pred sluchovým poškodením si dané deti a osoby dokážu zachovať. Montero a Soneirová (in Gromová, et. al., 2016) tvrdia, že pre tieto osoby sú najvhodnejšie titulky s dlhším časom zobrazenia na obraze.

2.2.8 Jednostranná porucha sluchu

Pri takejto poruche sluchu deti počujú horšie iba na jedno ucho. Udáva sa tiež, že porucha na pravom uchu spôsobuje väčšie problémy ako porucha na uchu ľavom. Pokiaľ sa dieťa nachádza v tichom prostredí, dokáže rozumieť hovorenej reči, pretože počúva predovšetkým zdravým uchom. Ťažkosti nastávajú až v hlučnom prostredí. Dieťa sa môže stretnúť s problémom určiť, odkiaľ zvuk prichádza, udržať pozornosť a sledovať inštrukcie v hlučnej triede (Hovorková, 2018).

2.2.9 Progresívna (zhoršujúca sa) porucha sluchu

Pri progresívnej poruche sluchu hovoríme o postupnom zhoršovaní sluchu. Zmeny môžu nastať v priebehu niekoľkých týždňov, mesiacov, ale i rokov. Dieťa sa môže narodiť so zdravým sluchom a začať ho strácať až v 2 alebo 3 rokoch. Ide o tzv. „oneskorený začiatok poruchy sluchu“. Ľahká porucha sluchu môže prerásť až do ťažkej poruchy sluchu, jednostranná porucha na obojstrannú a podobne. Zmena však nemusí byť plynulá a neustála. Môže klesať a neskôr sa ustáliť, prípadne sa zhoršovať po skokoch. Takéto dieťa si dáva hlasnejšie zvuk na TV alebo si k nej sadá veľmi blízko. Postupne dochádza k zhoršovaniu výslovnosti, nenapreduje vývin reči, nerozširuje sa mu slovná zásoba (Hovorková, 2018).

2.3 Komunikácia osôb s poruchou sluchu a jej špecifiká

Prostredníctvom komunikácie sa učíme, spoznávame ľudí i svet okolo nás. Môžeme tvrdiť, že komunikácia tvorí základ nášho života. Výnimkou nie sú ani deti so sluchovým postihnutím. Hoci porucha sluchu vplýva na učenie sa jazyka i na komunikáciu, aj pre takéto deti existujú plnohodnotné spôsoby komunikácie. Nepočujúce deti narodené nepočujúcim rodičom majú ako prvý jazyk posunkový jazyk a ako druhý jazyk hovorený jazyk. To je však prípad veľmi malého percenta, pretože 90 % nepočujúcich detí sa rodí počujúcim rodičom (NDCS, 2011). U týchto detí je komunikačná metóda do veľkej miery zvolená rodičmi.

Počujúce dieťa sa dokáže učiť nové slová takpovediac nevedomky. Počúva rozhovory okolo seba, vníma informácie z televízie či z rádia a postupom času prídu prvé pokusy o využitie novonadobudnutých slov a slovných spojení v komunikácii. Nepočujúce dieťa, hoci nemá takúto možnosť, má rovnakú prirodzenú potrebu komunikovať a nadviazať kontakt s ľuďmi okolo seba.

Medzi prvý prirodzený spôsob patrí neverbálna komunikácia. Dieťa využíva mimiku, gestiku, ukazuje na predmety, osoby či činnosti, na ktoré chce upozorniť a často to môže byť sprevádzané i zvukmi. Dôležitú úlohu v procese osvojovania si komunikačných zručností zohrávajú aj načúvacie prístroje alebo kochleárny implantát, vďaka ktorým má možnosť spoznávať zvuky a postupne aj reč prichádzajúcu z okolia. Medzi formy neverbálnej komunikácie zaradíme fyzický kontakt (haptika), pohľad (očný kontakt), mimiku, gestikulácia, vzdialenosť komunikujúcich (proxemika), pantomímu (Tarcsiová, 2018).

2.3.1 Špecifické komunikačné formy

V tejto podkapitole je venovaný priestor komunikačným prostriedkom osôb so sluchovým postihnutím a definovaniu tých základných a najrozšírejších. Pre nepočujúce deti existujú okrem neverbálnej komunikácie i iné možnosti dorozumievania sa. Nazývame ich špecifické komunikačné formy, s ktorými sa stretávame aj v masovokomunikačných prostriedkoch, ako napríklad v televízii. Ide konkrétne o posunkovú komunikáciu, v rámci ktorej priblížime posunkovú slovenčinu, ďalej poznáme ešte prstovú abecedu a odzeranie (Tarcsiová, 2018).

2.3.1.1 Posunková komunikácia

Základ posunkovej komunikácie tvorí posunok, ktorý vyjadruje celé slovo či slovné spojenie a nie jednotlivé písmená abecedy (napr. Ako sa máš? – ZDRAVIE?, Čo je nového? – NOVÉ? V rámci posunkovej komunikácie rozlišujeme dva základné spôsoby využitia, a to prirodzený posunkový jazyk (u nás slovenský posunkový jazyk) a posunkovaný jazyk (v našom prípade posunkovaná slovenčina) (Tarcsiová, 2018).

V prípade posunkového jazyka stojí za zmienku dodať, že výskumy poukázali na skutočnosť, že deti, ktoré vyrastali v kontakte s posunkovým jazykom, majú neskôr lepšiu bilingválnu kompetenciu a rovnako disponujú aj lepšou čitateľskou kompetenciou na rozdiel od detí počujúcich rodičov, ktorí posunkový jazyk nemali ako primárny (Gromová et. al., 2016).

2.3.1.2 Prstová abeceda

Súčasťou posunkového jazyka je aj prstová abeceda, ktorú vymysleli ľudia počujúci. Je používaná v prípadoch, keď je potrebné „hláskovať“ slovo, pre ktoré zatiaľ neexistuje znak. Prstová abeceda pozostáva z písmen abecedy, z čoho vyplýva, že počet znakov prstovej abecedy súvisí s počtom písmen (v našom prípade) slovenskej abecedy. U detí sa často využíva v ranom veku, napríklad pri rozvíjaní ranej gramotnosti.

Výskum navyše ukázal, že nepočujúce deti, ktoré sú od malička v kontakte s prstovou abecedou, získavajú výborný základ pre budúce čítanie, a neskôr patria medzi veľmi dobrých čitateľov (Tarcsiová, 2018).

2.3.1.3 Odzeranie

Odzeranie je jedným z ďalších spôsobov dorozumievania medzi počujúcimi hovorcami a hovorcami so sluchovým postihnutím. Pod pojmom odzeranie rozumieme vnímanie hovorenej reči – jednotlivých hlások na základe artikulačných pohybov hovoridiel a metajazykových prostriedkov (výrazu tváre, pohybov hlavy, rúk a tela, vnímanie páuz, vzdialenosti medzi hovorcami) zrakom (Krahulcová, 2002). Pri odzeraní pomôžu aj informácie získané pomocou načúvacieho prístroja alebo kochleárneho implantátu. Ide teda vlastne

o spojenie informácií získaných sluchom a zrakom, pričom ich zastúpenie môže byť rozličné, dokonca sa v priebehu komunikácie môže meniť (Tarciová, 2018).

2.4 Čitateľská kompetencia u nepočujúcich detí

Niet pochyb o tom, že čítanie zohráva vo svete detí významnú úlohu, pretože si vďaka nemu rozvíjajú slovnú zásobu a myslenie. Pri nepočujúcich deťoch je čítanie o to dôležitejšie, že písaný text môže neskôr slúžiť ako kompenzácia poruchy sluchu, a to najmä v súčasnom svete moderných technológií, ktoré im umožňujú vnímať titulkované filmy, v prípade detí animované rozprávky, využívať e-mailovú komunikáciu či komunikáciu prostredníctvom sociálnych sietí, čím „obchádzajú poškodený sluchový analyzátor, takže môžu v značnej miere prekonať ich informačnú a komunikačnú bariéru“ (Tarciová, 2012).

Môžeme teda tvrdiť, že titulkované rozprávky, prípadne iné programy možno pokladať za bezbariérový spôsob sprístupnenia informácií deťom so sluchovým postihnutím, „pričom sa vychádza z poznatku, že tieto deti a mládež sú takisto televízna generácia ako ich intaktní rovesníci“ (Tarciová, 2008). Čitateľská kompetencia teda úzko súvisí aj s titulkami a v nasledujúcej podkapitole preto venujeme priestor práve čítaniu u detí so sluchovým postihnutím.

Čítanie titulkov, ktoré sprevádzajú audiovizuálne dielo na televíznej obrazovke či plátne v kine sa vyznačuje istými špecifikami, na základe ktorých sa odlišuje od čítania tlačeneho textu. V prípade titulkov ide o dynamický text, pričom na obrazovke sa stretávame s prepisom hovoreného slova, zobrazená je vždy len určitá časť textu – slová, frázy, vety – na prečítanie ktorej má divák k dispozícii len obmedzený čas. Titulky si teda vyžadujú stíhať čítať text v istom tempe, pričom treba myslieť na skutočnosť, že pri nich nie je možnosť opätovne sa vrátiť k informáciám, ktoré divák nestihol zachytiť (Gromová et. al., 2016).

Dané špecifiká potvrdzuje vo svojom príspevku aj Tarciová (2008), ktorá navyše dodáva, že pri čítaní titulkov je dôležitá i krátkodobá pamäť. Ďalej však dopĺňa aj niekoľko konštatovaní týkajúcich sa konkrétne špecifik titulkov určených pre osoby so sluchovým postihnutím: pokiaľ osoba nevidí priamo na tvár hovoriaceho, nemá možnosť vedieť, či sa vo filme hovorí, alebo je ticho, prípadne kto hovorí; osoba so sluchovým postihnutím nevie o množstve zvukov okolo nás, ktoré môžu ovplyvniť pochopenie deja; v prípade cudzojazyčnej produkcie nepomôže vidieť na tvár hovoriaceho, pretože odzrieť dokáže iba to, čomu rozumie; pri kreslených a dokumentárnych filmoch je situácia náročnejšia, pretože hovoriacu osobu nemusí byť vôbec vidno; hoci osoba so sluchovým postihnutím môže vďaka kompenzačných pomôcok počuť isté dialógy, jej porozumenie môže byť náročnejšie v prípadoch ak sa do deja pridá napr. hudba, šepot, jedenie pri komunikácii a pod.; úroveň hovoreného a písomného jazyka rovnako ako aj úroveň čitateľských zručností vplyva na čítanie titulkov; z dôvodu komunikačnej a informačnej bariéry možno u osôb so sluchovým postihnutím predpokladať aj nižšiu úroveň všeobecných informácií a poznatkov (Tarciová, 2008). V prípade detského recipienta je všeobecne známe, že deti a mladí diváci majú navyše špecifické potreby, keďže ich skúsenostný komplex a vedomosti o svete sú obmedzené a ich čitateľské schopnosti sú v procese vývinu.

S čítaním úzko súvisí aj osvojenie si písomnej reči, keďže „osvojiť si písomnú reč znamená učiť sa rozumieť písanému textu a získať schopnosť vyjadrovať svoje myšlienky písomnou formou“ (Tarciová, 2008). Písaná reč ako relatívne samostatný funkčný systém sa skladá z dvoch hlavných zložiek, ktoré však tvoria jednotu. Ide konkrétne o impresívnu písanú reč a expresívnu písanú reč. Pod pojmom impresívna písaná reč rozumieme videnú reč, čiže proces transformácie grafém, ktorý sa nazýva čítaním. Môže ísť o čítanie hlasné, tiché alebo pre seba. Ide pri ňom o osvojenie si techniky čítania, o pochopenie čítaného a schopnosti nájsť v čítanom jadro myšlienky. Inak povedané, čítať s porozumením. Pri expresívnej písanej reči ide o osvojenie si systému grafém príslušného jazyka, techniky písania týchto grafém do kontextu,

do významových celkov, o osvojenie ortografie, teda osvojenie písania celkov (slov alebo viet) v súlade s pravidlami pravopisu daného jazykového systému (Tarciová, 2008).

Pri osobách so sluchovým postihnutím sa vyskytujú problémy v obidvoch vyššie spomínaných oblastiach, teda impresívnej i expresívnej. Pri osvojovaní si písma u detí so sluchovým postihnutím vznikajú problémy, ktoré počujúce dieťa nepozná. Takéto dieťa sa totiž nemôže opierať o akustické podnety a nedisponuje tak bohatou slovnou zásobou a praktickými vedomosťami, ktoré si počujúce dieťa osvojuje prostredníctvom hovorenej reči v bežnej komunikácii. Vďaka sluchu dokáže dieťa nielen rýchlejšie poznať významy (tvary) slova, ale rovnako aj vzťahy medzi nimi a ich platnosť v reči (Tarciová, 2008).

V prípade, ak dieťa z rôznych dôvodov nepočuje, neznamená to však, že nebude vedieť čítať. Hovorková (2017) uvádza, že rozdiel možno vidieť jedine v skutočnosti, že proces čítania a porozumenia textu nebude prebiehať prirodzeným spôsobom ako u počujúcich detí, ale potrvá o čosi dlhšie a dieťa sa pri ňom musí spoliehať viac na zrak. Tarciová (2012) vo svojom príspevku tvrdí, že vo všeobecnosti možno rozlišovať dva pohľady na proces čítania a hluchotu. Jedným z nich je pohľad, ktorý tvrdí, že nepočujúce osoby sa učia čítať a pochopiť text za pomoci rovnakých procesov, ako osoby počujúce. Opačný naopak tvrdí, že nepočujúci sa pri čítaní opierajú o kvalitatívne iné procesy. Čitateľskú kompetenciu u nepočujúcich detí navyše ovplyvňujú viaceré skutočnosti. Ide najmä o osobnostné a kognitívne faktory, spôsob komunikácie v rodine a okolí, spôsob výučby, stupeň poškodenia sluchu ako aj vek získania poruchy či straty sluchu (Gromová et. al., 2016).

Strnadová (1999) vymedzila niekoľko najväčších problémov nepočujúcich ľudí pri čítaní, ktoré môžu mať za následok, že nepočujúci s malou znalosťou jazyka veľmi ťažko dešifruje obsah informácií v písanom texte. Môže ísť napríklad o malú slovnú zásobu, nespájajú si význam nového slova s pojmom, ktorý už poznajú v posunkovom jazyku, nerozpoznávajú známe slová v inom tvare v dôsledku neznalosti tvaroslovia, majú malú znalosť synonym a homonym, nerozpoznávajú odlišnosť významu slova pri zmene dĺžky samohlásky, nepoznávajú frázy, príslovia a porekadlá, nepoznávajú nespisovné slová, nepoznávajú vetný slovosled a nepoznávajú viazanie slov do viet a viet do súvetí. Tarciová (2012) ďalej uvádza, že pokiaľ ide o nepočujúce deti, pri čítaní sa stretávajú s ťažkosťami na troch úrovniach porozumenia, a to lexikálnej, morfolologickej a deduktívnej. Dochádza k problémom pri porozumení významu idiomatických výrazov, metafor a alegórií.

Na riešenie daných problémov sa využívajú rozličné postupy. Príkladom je využívanie posunkov a posunkového jazyka už od raného detstva, dôraz je kladený na fonematické uvedomovanie, titulkovanie programov a nové metódy učenia sa čítania. Ako ďalší prístup sa spomína zjednodušovanie textov, ktorého zámerom je urobiť text zrozumiteľnejším a pripraviť čitateľov na pokročilejšiu úroveň, resp. pre autentický text. Súčasťou takéhoto textu nie sú zbytočné, rušivé, výstredné štýly, pričom však nevzniká strata cenných komunikačných funkcií a pojmov. Preto sa v ňom nestretneme s redundanciami a zdôraznené sú niektoré časti textu, resp. niektoré udalosti (Tarciová, 2012). Podobne aj titulky určené pre detského nepočujúceho diváka, si vyžadujú isté úpravy pokiaľ ide o syntax, slovnú zásobu či rýchlosť titulkov. Daným parametrom sa však budeme bližšie venovať v neskorších kapitolách diplomovej práce.

Z uvedeného teda vyplýva, že hoci môže byť čítanie a osvojenie si čitateľskej kompetencie pre nepočujúce dieťa veľmi náročné, je potrebné, aby sme podporovali rozvíjanie jeho čitateľských zručností. Takúto možnosť prinášajú aj titulkované detské programy či animované rozprávky, ktoré môžu prispieť k zlepšeniu čítania s porozumením.

Pri čítaní môže počúvanie príbehov pre dieťa spočiatku predstavovať náročnú úlohu, a to najmä v prípade, ak nepočuje poriadne všetky hlásky reči a slová sú pre neho ťažko zrozumiteľné (Hovorková, 2017). Dieťa preto potrebuje počuť rovnaké zvuky, slová, príbehy niekoľkokrát a práve pri danej skutočnosti môžu vhodne upravené titulky zohrať dôležitú úlohu. Na rozdiel od knížiek, má okrem auditívnej zložky k dispozícii i zložku vizuálnu, vďaka

čomu dokáže lepšie porozumieť komplexnému daniu na obraze a prostredníctvom obrazu si odvodiť význam neznámych slov.

Úplné pochopenie rozdielov v potrebách rozličných skupín detí so sluchovým postihnutím, pokiaľ ide o titulkovanie si vyžaduje ešte dlhú cestu. Istotou však zostáva, že nie všetky deti so sluchovým postihnutím majú rovnaké čitateľské schopnosti a jazykový kód by mal byť prispôsobený ich potrebám, schopnostiam a preferenciám.

3 FORMY SPRÍSTUPNENIA AUDIOVIZUÁLNYCH DIEL NEPOČÚJÚCIM

Určiť presné počty ľudí so sluchovým postihnutím nie je jednoduché. Stretnúť sa totiž môžeme s rôznymi údajmi z viacerých zdrojov a rôzne organizácie často prezentujú odlišné štatistiky. Podľa údajov *Svetovej zdravotníckej organizácie* (WHO, 2020) trpí poruchou sluchu viac ako 5 % svetovej populácie, čo predstavuje 466 miliónov ľudí, z toho 34 miliónov detí. Odhady ukazujú, že do roku 2050 postihne porucha sluchu viac ako 900 miliónov ľudí, teda každého desiateho človeka. Pokiaľ ide o počty v Európskej únii, správa *Európskej federácie nedoslýchavých* (EFHOH, 2015) uvádza, že poruchou sluchu trpí 51 miliónov obyvateľov, čo je približne 9 % populácie Európskej únie. Na Slovensku však, žiaľ, stále nemáme presné štatistiky, pokiaľ ide o počet ľudí so sluchovým postihnutím. Na rôznych zdrojoch sa uvádzajú iba približné čísla, ktoré hovoria o rozmedzí medzi troma až piatimi tisíckami. V prípade nepočujúcich detí, sa opäť uvádzajú iba približné údaje, ktoré tvrdia, že na Slovensku sa narodí ročne asi 200 detí s poruchou sluchu.

Niet preto pochyb o tom, že je potrebné, aby sa otázke sprístupnenia audiovizuálnych diel danej cieľovej skupine venovala čoraz väčšia pozornosť. Hoci by sme mohli tvrdiť, že sa situácia na Slovensku, pokiaľ ide o sprístupnenie audiovizuálnych diel nepočujúcemu divákovi stále zlepšuje, je potrebné aby takto spracovaných diel pribúdalo a uskutočňovalo sa viacero výskumov. Obzvlášť pokiaľ ide o veľmi špecifické publikum v podobe detského diváka so sluchovým postihnutím.

3.1 Skryté titulky alebo titulky pre nepočujúcich?

Audiovizuálne diela pozostávajú z dvoch zložiek, auditívnej (vnímanej sluchom) a vizuálnej (vnímanej zrakom). Keďže nepočujúci sú ukrátení o zložku auditívnu a nevidiaci naopak o zložku vizuálnu, je potrebné dané chýbajúce vnemy „nahradiť“. Preto postupom času vznikli tzv. skryté titulky pre nepočujúcich a audiokomentár pre nevidiacich (Kozáková, 2014).

V prípade pojmu skryté titulky je však potrebné upresniť niektoré informácie. V slovenskom kontexte sa často nerozlišuje medzi skrytými titulkami a titulkami pre nepočujúcich. Využíva sa označenie skryté titulky, ktoré sa však vzťahuje skôr na technické parametre vysielania. V tomto zmysle rozlišujeme titulky otvorené a skryté. Otvorené titulky vidí divák na obraze nepretržite bez možnosti vypnúť ich, pričom pri skrytých titulkoch si divák musí navoliť ich prehrávanie (Perez, 2015). Z uvedeného vyplýva, že hoci sa často stretávame s označením skryté titulky, nemusí ísť bezprostredne o titulky, ktoré obsahujú potrebnú úpravu pre nepočujúcich. Budeme sa teda ďalej prikláňať k pomenovaniu *titulky pre nepočujúceho diváka*, prípadne *titulky pre osoby so sluchovým postihnutím*, ktoré sa považujú za adekvátnejšie.

Špecifikum titulkov pre nepočujúcich spočíva v skutočnosti, že okrem hovoreného prejavu zachytávajú aj ostatné zvuky obsiahnuté v audiovizuálnom diele, a to takým spôsobom, ktorý nepočujúcim osobám uľahčuje pochopenie dialógov (Kozáková, 2014). Carollová a Ivarsson (1998) uvádzajú tri oblasti, na ktoré treba myslieť pri tvorbe titulkov pre divákov so sluchovým postihnutím. Prvá oblasť, na ktorú upozorňujú je pridanie doplnujúcich informácií, ktoré počujúci divák vníma automaticky sluchom, napr. zvuk zvončeka, šepot postáv, ironický tón a pod. Ide o informácie, ktorých úlohou je dokresliť celý príbeh a bez nich by nepočujúcemu

divákovi mohol uniknúť zmysel filmu (Koplík, Strnadová 2008). Ako druhú oblasť uvádzajú Carollová a Ivarsson (1998) nutnosť odlíšenia hlasov postáv a tretia oblasť vychádza z nutnosti brať do úvahy rozličné čitateľské zručnosti nepočujúceho diváka.

V nasledujúcich podkapitolách sa pozrieme na parametre a prístupy k úpravám titulkov pre nepočujúcich na Slovensku a v zahraničí a následne pre porovnanie v ďalšej kapitole uvedieme úpravy, ktoré sa odporúčajú v prípade detskej verzie titulkov pre nepočujúcich. Cieľom je tak poukázať na všetky prípadné rozdiely medzi titulkami pre dospelého a detského recipienta a skutočnosti, na ktoré by sa pri ich tvorbe malo myslieť. Predpokladáme totiž, že v prípade detského recipienta môžu vhodne upravené titulky, nielen po stránke lingvistickej, ale aj po stránke technickej, výrazne prispieť k jednoduchšej a lepšej recepcii.

3.2 Tvorba a technické parametre titulkov pre nepočujúcich doma a vo svete

Na Slovensku upravuje požiadavky na technické parametre titulkov pre osoby so sluchovým postihnutím vyhláška Ministerstva kultúry Slovenskej republiky z 15. decembra 2015 o titulkoch pre osoby so sluchovým postihnutím podľa § 18aa ods. 2 zákona č. 308/2000 Z. z. o vysielaní a retransmisii a o zmene zákona č. 195/2000 Z. z. o telekomunikáciách v znení zákona č. 278/2015.

Požiadavky uvedené v danej vyhláške budeme konfrontovať s odporúčaniami z iných krajín, najčastejšie však so štandardmi, ktoré sa uplatňujú v Českej republike, keďže práve z nich vychádzajú aj slovenské titulkovacie štandardy pre nepočujúcich (Gromová et. al., 2016).

3.2.1 Počet znakov na riadok a dĺžka zobrazenia titulu

Prvé požiadavky, s ktorými sa vo vyhláške stretávame sa týkajú zarovnania textu, počtu znakov na riadok, farebného vyhotovenia titulkov či času ich zobrazenia. V tomto prípade je potrebné, aby bol text titulkov zarovnaný na stred, pričom maximálny počet znakov na riadok má byť 36 a titulky nesmú pozostávať z viac ako dvoch riadkov (Vyhláška č. 12/2016 Z. z.). Koplík a Strnadová (2008) uvádzajú jedine rozdiel v počte znakov na riadok, ktorý má byť v prípade Českej televízie 35. Na rozdiel od 35 – 40 znakov na riadok, ktoré Pošta (2011) odporúča pri titulkoch pre počujúcich divákov, ide o pomerne nižší počet znakov.

Pokiaľ ide o dĺžku zobrazenia titulkov, slovenská vyhláška uvádza iba veľmi všeobecné vyjadrenie, že čas zobrazenia by mal byť primeraný na zabezpečenie jeho čitateľnosti (Vyhláška č. 12/2016 Z. z.). Strnadová (2009) uvádza, že krátky jednoriadkový titulok by mal byť na obrazovke 2 – 3 sekundy, zatiaľ čo dlhší dvojriadkový titulok 5 – 6 sekúnd.

Predpokladáme, že dĺžka zobrazenia titulu bude zohrávať dôležitú úlohu i v prípade detského recipienta, ktorého čitateľské zručnosti, ako sme už spomínali v kapitolách vyššie, nie sú rozvinuté tak ako v prípade dospelého osoby. Domnievame sa teda, že v tomto prípade bude musieť byť titulok na obraze zobrazený dlhší čas.

3.2.2 Identifikácia postáv pomocou farbenia titulkov

Ďalšou dôležitou požiadavkou je farbenie titulkov. Titulky by mali byť na tmavom podklade a ich farba musí byť v kontraste s podkladom. Nemôže sa však využívať červená, fialová ani sivá a zároveň v jednom programe nesmie byť viac ako 5 farieb (Vyhláška č. 12/2016 Z. z.). Kým v kinách a na DVD sa používajú titulky jednofarebné (biele), v televízii sú farebne odlíšené. Každému protagonistovi môže byť pridelená samostatná farba. Iná farba sa zas použije na vedľajšie postavy či neverbálne zvuky (Kozáková, 2014).

Farby sa, prirodzene, v každej krajine líšia. V českom prostredí sa na farbenie titulkov využíva osem farieb (biela, žltá, červená, purpurová, tyrkysová, modrá, zelená a čierna). Biela, žltá, tyrkysová a zelená sa však uprednostňujú kvôli zreteľnosti na čiernom pozadí (Koplík, Strnadová 2008). Ako však podotýka Strnadová (2009), v praxi sa neosvedčili dve farby, červená a purpurová, pretože ich niektoré televízne zariadenia zobrazovali neštandardne,

následkom čoho vznikali sťažnosti divákov. Nevesová (2005) napr. uvádza, že v Portugalsku sa využíva predovšetkým biele písmo na čiernom pozadí a farbenie titulkov sa na indikáciu postáv neobjavuje. Nevesová (2005) vysvetľuje, že farbenie titulkov môže mať i negatívne stránky. Ako príklad uvádza zhoršenú viditeľnosť a čitateľnosť titulkov pri niektorých filmoch. Negatíva dokazuje prostredníctvom výskumu na vzorke nepočujúcich divákov z Portugalska. Výsledky ukázali, že väčšina respondentov zastáva pri farbení titulkov pozitívny postoj. Problémom je však skutočnosť, že pri skúmaní skutočného porozumenia farebných titulkov sa ukázalo, že v prípade väčšieho počtu účastníkov komunikácie pôsobia skôr zmätočne (Nevesová, 2005).

Je teda potrebné myslieť na skutočnosť, aby farbenie titulkov prehovorov jednotlivých postáv bolo premyslené a systematické a nepôsobilo tak na cieľového diváka mätúco (Koplík, Strnadová 2008). Najmä pokiaľ je recipientom detský divák, pre ktorého by prílišné striedanie farieb mohlo identifikáciu postáv naopak sťažiť.

3.2.3 Iné stratégie identifikácie postáv

Počujúci divák rozoznáva postavy, ktoré práve hovoria prirodzene podľa charakteristického zafarbenia hlasu jednotlivých hercov. Nepočujúci divák však takúto možnosť nemá. Ide predovšetkým o situácie, keď sa hovoriaca postava nachádza mimo obraz, prípadne hovorí viac postáv súčasne (Koplík, Strnadová 2008). Na takéto prípady existuje aj iný spôsob identifikácie postáv. Podľa slovenskej vyhlášky, v prípade ak postava hovorí, no nie je pritom na obraze, uvedieme jej meno či iné označenie veľkými písmenami ukončenými s dvojbodkou (Vyhláška č. 12/2016 Z. z.).

BBC (2016) uvádza aj ďalšie možnosti ako napríklad využitie jednoduchých úvodzoviek, šípok, ktoré smerujú na miesto, kde sa postava nachádza, uvedenia mena postavy v zátvorkách či využitia horizontálnej pozície titulkov, čo znamená, že titulok sa objavuje priamo pod hovoriacim.

Zaujímavý prístup k indikácii postáv uvádza Nevesová (2005), ktorá navrhuje vlastný systém označenia pomocou grafických symbolov. Mali by uľahčiť rozpoznávanie hlasov postáv hovoriacich mimo obraz. Výhoda takéhoto prístupu by mohla spočívať v úspore znakov na riadok.

3.2.4 Identifikácia zvukov a emočných prejavov

Medzi špecifiká titulkov pre nepočujúcich patria okrem zaznamenania hovoreného prejavu aj oznamovanie zvukov a emočných prejavov, ktoré sú súčasťou audiovizuálneho diela, a to spôsobom, „ktorý nepočujúcim osobám uľahčuje pochopenie dialógov“ (Kozáková, 2014). Pokiaľ ide o emočný prejav, podľa vyhlášky je potrebné ho uviesť v prípade, ak nie je zrejmý z obrazu a je pritom podstatný pre dej. Využiť by sme na to mali malé písmená v zátvorkách, a to pred titulok, ktorého sa emočný prejav týka (Vyhláška č. 12/2016 Z. z.).

Pre porovnanie, BBC si pre označovanie emócií vytvorila vlastný systém. Sarkastické poznámky sú značené symbolom výkričníka v zátvorke (!), veľké prímená vyjadrujú okrem dôrazu aj krik, a to nielen na stanici BBC, ale tiež v Českej republike či v Španielsku a Portugalsku (Nevesová, 2005, Koplík, Strnadová, 2008). V Španielsku či Portugalsku sa na vyjadrovanie emócií využívajú dokonca i emotikony. Pauzy či prerušenie prehovoru sa všade označuje rovnakým spôsobom, a teda tromi bodkami (BBC, 2016).

V prípade zvukov je dôležité zaznamenať veľkými písmenami taký zvuk, ktorý v deji zohráva dôležitú úlohu alebo je jeho trvanie dlhšie ako 15 sekúnd (Vyhláška č. 12/2016 Z. z.). Ide však o pomerne všeobecnú informáciu a je vhodné dodať, že rovnako je dôležité informovať aj na očakávané zvuky, ktoré sa nestali (napr. neozve sa zvuk streľby, motor nenašartuje a pod.) (Koplík, Strnadová 2008). Vďaka ich zaznamenaniu „bude nepočujúci

divák oboznámený s významom v rovnakom čase ako divák počujúci, čo len pozitívne ovplyvní naplnenie prekladovej komunikácie“ (Perez, 2015).

Koplík a Strnadová (2008) dodávajú, že zabúdať by sme nemali ani na tzv. neobvyklé zvuky, kedy napr. zvierá hovorí ľudským hlasom, muž ženským a pod. Ide o špecifické zvuky, s ktorými sa môžeme veľmi často stretnúť práve aj v animovaných filmoch. Rovnako sa v nich môžu veľmi často objaviť aj citoslovčia, ktoré foneticky napodobňujú prirodzené zvuky (kvak, mňau a pod.) a môžu byť v prípade prekladu titulkov pre detského diváka problematické. Upozorňuje na ne Nevesová (2005) a dodáva, že zapísať ich môžeme dvoma spôsobmi. Zvoliť môžeme buď fonetický prepis zvuku, prípadne iba opis zvuku. Kozáková (2014) sa v tomto prípade prikláňa k opisu, pretože citoslovčia môžu byť založené na napodobňovaní zvukov, ktoré nepočujúci nikdy nepočuli.

Dôležitá je však i otázka hudby, ktorá sa na Slovensku vo vyhláške taktiež bližšie nešpecifikuje. Koplík a Strnadová (2008) uvádzajú, že „pokiaľ hudba vo filme ozrejmuje či dokonca ovplyvňuje vývoj deja, potom je potrebné hudbu a jej špecifikáciu presne uviesť.“ Oznamovať by sme mali hlasitosť, tempo či začatie a ukončenie hudby, napr. HRÁ FALOŠNE, HRÁ RÝCHLO, HUDBA PRESTALA HRAŤ (Koplík, Strnadová 2008). V Českej republike sa na oznamovanie hudby využívajú veľké písmena alebo okrúhle zátvorky podobne ako v prípade zvukov (Koplík, Strnadová, 2008). BBC (2016) využíva iba veľké písmená. V niektorých krajinách môžeme na zaznačenie zvuku využiť i symbol noty [♪] [♫]. Problémom v tomto prípade je však skutočnosť, že väčšina teletextov neumožňuje zobrazenie takýchto symbolov a preto býva označená mriežkou [#] (Nevesová, 2005).

3.2.5 Jazykový prejav hovoriaceho

V neposlednom rade je nutné pozrieť sa i na jazykový prejav hovoriaceho, ktorý môže byť v mnohých prípadoch veľmi špecifický. Postavy môžu v niektorých častiach hovoriť cudzím jazykom, prípadne nespisovne či dokonca vulgárne.

Slovenská vyhláška odporúča pri objavení sa cudzieho jazyka, ktorý zámerne nie je preložený takýto titulok nezobrazovať, iba veľkými písmenami bližšie špecifikovať, o aký jazyk ide. Daný postup sa však neodporúča, ak by jeho absencia sťažila chápanie audiovizuálneho diela (Vyhláška č. 12/2016 Z. z.).

V Českej republike Koplík a Strnadová (2008) uvádzajú, že v takých prípadoch treba nepočujúceho na daný jav upozorniť, aby nemal pocit ochudobnenia o dôležitú informáciu. Na ich zaznačenie existujú viaceré stratégie. Prehovory môžeme ponechať nepreložené a uviesť pri tom poznámku BEZ PREKLADU. Pokiaľ titulár vie o aký jazyk ide, môže ho spomenúť, napr. ŠPANIELSKY a pod. Treťou možnosťou je v prípade znalosti jazyka, uvedenie prehovoru v origináli. Mali by sme sa teda vyhnúť prekladaniu takéhoto typu prehovoru do cieľového jazyka.

V slovenskej vyhláške však absentuje informácia, ako pristupovať k špecifickým jazykovým prejavom ako napr. využitie dialektu, nespisovných či vulgárnych slov a pod. Koplík a Strnadová (2008) uvádzajú, že titulky by mali byť v súlade s jazykom postavy. To znamená, že ak sa stretneme s postavou, ktorá hovorí nespisovne, vulgárne, dialektom, prízvukom, nejakou formou lámaného jazyka, prípadne má rečovú chybu, mala by sa charakteristická črta odraziť aj v titulkoch. Postavy tak hovoria z určitého dôvodu, preto by sme nemali prehovory upravovať, napr. prevodom do spisovného jazyka (Koplík, Strnadová 2008). Domnievame sa, že daná stratégia bude vhodná i v prípade nepočujúceho detského recipienta. Prostredníctvom titulkov bude mať tak možnosť oboznámiť sa aj s hovorenými výrazmi, hoci môžu byť pre neho spočiatku náročné. Dôvodom je skutočnosť, že na rozdiel od počujúcich detí, sa učia najskôr spisovnú podobu jazyka.

3.3 Detská verzia titulkov

V súčasnosti niet pochýb o tom, že AVT už nie je iba sekundárnym poľom v rámci prekladateľských štúdií, ale hlavná oblasť výskumu a nepochybne aj bežná prax na prekladateľskom trhu. Stále by sme však mohli tvrdiť, že ide o relatívne mladú disciplínu, v rámci ktorej jestvuje ešte mnoho oblastí, ktoré treba preskúmať do hĺbky. Jednou z takýchto oblastí audiovizuálneho prekladu je aj prípad titulkovania pre deti so sluchovým postihnutím. Výskum AVT zameraný na deti a mladé publikum je stále nedostatočne rozvinutý. Dôvodom je možno všeobecný predpoklad, že detský svet je príliš jednoduchý (Di Giovanni, 2011), takže nestojí za akademickú pozornosť. Dopyt po audiovizuálnej produkcii pre deti však rastie a zameranie sa na výskum materiálov určených pre deti je nielen potrebné v oblasti audiovizuálneho prekladu, ale znamená to, že sa do popredia dostávajú dôležité otázky typu rozvoj, vzdelávanie a integrácia detí do spoločnosti (Di Giovanni, 2011).

V predchádzajúcej kapitole sme stručne načrtli viaceré prístupy a formálne parametre, ktoré treba brať do úvahy pri tvorbe titulkov pre diváka so sluchovým postihnutím všeobecne. Keďže predmetom nášho skúmania bude žáner animovaného filmu detský recipient, priblížime ďalej špecifiká, ktoré so sebou prináša tvorba titulkov pre detského diváka so sluchovým postihnutím.

3.3.1 Minulosť, súčasnosť a budúcnosť titulkov pre nepočujúce deti

V súčasnosti neexistuje iný spôsob priblíženia audiovizuálnych produktov mladému publiku so sluchovým postihnutím, než prispôbením počutého do vizuálnej podoby – či už pomocou titulkov alebo posunkového jazyka. Hoci uvedené prostriedky možno pokladať za rovnako užitočné (v závislosti od charakteristík audiovizuálneho produktu a cieľového prijímateľa), titulky stále patria medzi zďaleka najpopulárnejší spôsob prenosu zvukových informácií, čo vedie k potrebe čo najviac pochopiť svet detí so sluchovým postihnutím s cieľom prispôbiť im tieto informácie (Tamayová, 2017).

Koplík a Strnadová (2008) podotýkajú, že programy určené malým deťom a deťom mladšieho veku sa odporúčajú tlmočiť do posunkového jazyka. Uvádzajú, že titulky sú vhodnejšie pre deti vo veku od 9 rokov vyššie. Dodávajú, že pokiaľ ide o titulky pre deti vo veku od 9 do 11 rokov, treba myslieť na skutočnosť, že ich tvorba si vyžaduje iné pravidlá ako tvorba titulkov pre dospelých. V slovenskom kontexte sa však nestretávame s konkrétnou príručkou, ktorá by bola zameraná na daného recipienta a danú oblasť audiovizuálneho prekladu. Rovnako sa nešpecifikuje ani vo vyhláske, ktorú sme spomínali v kapitolách vyššie.

V súvislosti s vekovými odporúčaniami v prípade titulkov pre deti so sluchovým postihnutím považujeme za zaujímavé spomenúť výskum, ktorý uskutočnila Tarcsiová (2008) pri žiakoch na prvom stupni škôl pre sluchovo postihnuté deti, pričom jeho cieľom bolo vytvoriť princípy na realizáciu titulkov v podmienkach Slovenskej republiky, keďže u nás tradícia titulkovania pre danú skupinu osôb zatiaľ nie je zakotvená. Vo výskume sa zamerala na overovanie titulkovaných rozprávok pre spomínaných žiakov na 1. stupni škôl. Zvolený bol pritom audiovizuálny materiál, ktorý je súčasťou literatúry pre žiakov 1. stupňa základnej školy a ktorý je medzi deťmi pomerne známy a obľúbený. Pri overovaní sa zistili zaujímavé závery, napr., že väčšina detí nemá v obľube čítanie kníh, rýchlosť titulkov považujú za neprimeranú, viac im vyhovovali farebné titulky v tmavom ráme, nerozumeli všetkým slovám, pochopili, že súčasť titulkov tvoria aj zvuky a čo je najdôležitejšie, že všetky deti by prijali, keby sa rozprávky s titulkami objavovali čoraz častejšie. Čo je ešte podstatnejšie, z výskumu ďalej vyplynulo, že titulkované programy je možné využiť aj na 1. stupni škôl pre deti so sluchovým postihnutím, v televízii by sa titulkované programy pre deti mali objavovať, pretože môžu prispieť aj k zlepšeniu výsledkov v čítaní a môžu zvýšiť ich záujem o čítanie. V neposlednom rade, čítanie titulkov pomáha pri pochopení gramatiky slovenského jazyka (Tarcsiová, 2008).

3.3.2 Úpravy textu pre deti so sluchovým postihnutím

Hoci sa počujúce deti v televízii či vo filmoch stretávajú s množstvom nových slov, ktorých význam zatiaľ nepoznajú, ľahko si ich význam doplnia z kontextu. Materinský jazyk totiž ovládajú ešte skôr než sa naučia čítať. U detí so sluchovým postihnutím je to však naopak. Počujúce deti navyše majú k dispozícii zvuk a nie sú zaťažované nutnosťou čítať. Tvorcovia detských programov sa preto nemusia báť využiť aj zložitejšie vety a nové slová. Pokiaľ však ide o dieťa, ktoré musí text čítať a pritom ide o dieťa s malou slovnou zásobou, je situácia zložitejšia (Koplík, Strnadová, 2008).

Koplík a Strnadová (2008) ďalej dodávajú, že nemôžeme napríklad písať všetko tak, ako počujeme. Pre dieťa, ktoré zatiaľ nemá dostatočne rozvinuté čitateľské zručnosti a potrebnú slovnú zásobu, by čítanie takéhoto textu mohlo byť problematické. Titulky sa relatívne rýchlo objavujú a miznú a dieťa tak nemá možnosť zastaviť sa pri neznámom slove, na ktoré natrafi a spýtať sa na jeho význam, ako je to možné pri čítaní knihy. Prehovory teda prebiehajú veľmi rýchlym tempom, z čoho vyplýva, že by ich deti pri bežnej rýchlosti titulkov nestíhali čítať. Pre deti so sluchovým postihnutím v danej vekovej kategórii je preto nutné vytvoriť upravený text.

Pokiaľ ide o vyhotovovanie titulkov pre nepočujúce deti, mali by sa na ich tvorbe podieľať iba špeciálni pedagógovia alebo tí, ktorí sú veľmi dobre oboznámení s problematikou komunikácie nepočujúcich detí a s ich schopnosťou čítania s porozumením. Ako vhodný postup sa zatiaľ ukázalo najskôr vyhotovenie bežnej verzie titulkov ako pre dospelých a danú verziu následne upravovať a krátiť (Koplík, Strnadová, 2008).

Pre tvorbu titulkov určených detskému nepočujúcemu divákovi doposiaľ neexistuje žiadny štandard. Predchádzajúce štúdie však zatiaľ poukázali na tri parametre priamo súvisiace s čitateľskými schopnosťami. Syntax, slovná zásoba a rýchlosť titulkov, ktoré sú ľahko prispôsobiteľné potrebám sluchovo postihnutých detí a zapadajú do súčasnej koncepcie titulkovania.

Ako uvádza Tamayová (2017) v počiatkoch výskumu titulkov pre deti so sluchovým postihnutím autori ako Quigley a Paul, Neuman a Koskinen alebo Koolstraová a kol. označili slovnú zásobu a syntax ako dve z hlavných výziev pri titulkovaní pre sluchovo postihnuté publikum. Potvrdzujú to i Koplík a Strnadová (2008), ktorí uvádzajú, že pokiaľ chceme deťom umožniť čítanie s porozumením, mali by im byť titulky zrozumiteľné. Je potrebné preto voliť také slová, ktoré sú deťom známe alebo si dokážu ich význam odvodiť z kontextu, z deja filmu, zobrazených predmetov a pod.

3.3.2.1 Syntax

Tamayová (2017) ďalej uvádza, že Kelly v štúdií s tínedžermi so sluchovým postihnutím dospel k nasledujúcemu záveru. Korelácia medzi slovnou zásobou a čítaním s porozumením priamo súvisí so syntaktickými schopnosťami. Ukázalo sa, že slovná zásoba sa zlepšuje už vďaka samotnému stretu s titulkami. No zlepšovanie syntaxe je stále jednou z najväčších výziev v porozumení písaných textov sluchovo postihnutého publika. Pokiaľ ide o daný parameter, autori zaoberajúci sa titulkovaním pre detské publikum so sluchovým postihnutím odporúčajú udržiavať syntax čo najjednoduchšiu, vďaka čomu prispievajú k lepšiemu porozumeniu (Nevesová, 2009; Zarate, 2010; Lorenzo – Pereira, 2011). Potvrdzujú to i Koplík a Strnadová (2008), ktorí tvrdia, že titulky by nemali obsahovať dlhé a zložité súvetia.

3.3.2.2 Slovná zásoba

Pokiaľ ide o druhý parameter, slovnú zásobu, Stern v štúdií od Zarate (2010) tvrdí, že nesmieme zabúdať na skutočnosť, že deti so sluchovým postihnutím, ktoré začínajú školu vo veku od štyroch do piatich rokov, majú v slovnej zásobe priemerne 500 slov, zatiaľ čo počujúce deti ovládajú až okolo 3 000 slov. Pri vytváraní titulkov pre sluchovo postihnuté deti je preto potrebné venovať osobitnú pozornosť slovnej zásobe. Opakovanie a zdokonaľovanie

zložitej slovnej zásoby a jej definovanie pomocou ortotypografických zdrojov môže byť pre takéto deti veľmi prospešné. (Zarate, 2010).

Pokiaľ ide o náročnú, prípadne neznámu slovnú zásobu, Tarcsiová (2008) na základe vyššie spomínaného výskumu tvrdí, že v titulkoch sa môžu objaviť aj menej frekventované slová ak si to vyžaduje charakter programu. To však najmä v prípade ak sa v programe objavujú častejšie a môže si tak význam slova postupne domyslieť z obrazu, prípadne si ho pozrieť opakovane. Z hľadiska slovnej zásoby sú zaujímavým prvkom aj citoslovčia, pri ktorých Tarcsiová (2008) uvádza, že deti nepoznali bežne zvuky zvierat či predmetov, no napriek tomu mali medzi žiakmi pozitívny ohlas.

Nevesová (2009) napríklad tvrdí, že ako užitočné sa ukázalo aj dlhšie zobrazenie titulku na plátne alebo obrazovke, a to najmä v prípadoch, keď recipient potrebuje porozumieť ťažkej slovnej zásobe.

V prípade slovnej zásoby Koplík a Strnadová (2008) navyše odporúčajú v texte využívať prostriedky z rôznych jazykových útvarov. Deti vďaka tomu majú možnosť všimnúť si, že niektoré postavy v seriáli hovoria vždy spisovne a iné zase bežným hovoreným jazykom, a to podľa situácie, spoločenského postavenia a vzdelania. Z toho vyplýva, že v prípade vysielania pre deti, bude napríklad gentleman vždy hovoriť iba spisovne, jeho sluhovia bežným hovoreným jazykom a zlosyn miestami použije i vulgarizmus a podobne. Počujúce deti sa totiž prostredníctvom počúvania svojho okolia učia najskôr hovorený jazyk a v škole sa následne oboznamujú so spisovnou formou jazyka. U nepočujúcich detí je to však naopak. Najskôr sa v škole učia spisovnú formu jazyka a následne neskôr zisťujú, že ľudia okolo nich hovoria v bežnom živote trochu inak (Koplík a Strnadová, 2008).

3.3.2.3 Rýchlosť titulkov

Rýchlosť titulkov je podľa Tamayovej (2017) tretí parameter, ktorý treba zohľadniť pri prispôbovaní jazykového kódu. Hoci ide o parameter s najvýznamnejšou akademickou pozornosťou v audiovizuálnej oblasti, stále sa stretávame s nezrovnalosťami, pokiaľ ide o titulky pre deti so sluchovým postihnutím. Dôvodom sú zrejme obmedzenia pri výskume u detí so sluchovým postihnutím a tiež heterogenita čitateľských schopností a potrieb danej skupiny. Už v 80. rokoch Baker (1985) a v 90. rokoch de Linde a Kay (1999) (in Tamayová, 2017) odporúčali znížiť rýchlosť titulkov pre deti so sluchovým postihnutím na asi 60 slov za minútu. Vo Veľkej Británii (popredná krajina v oblasti titulkovania pre nepočujúcich) regulačný úrad pre komunikáciu *Ofcom* odporúča rýchlosť titulkov medzi 70 a 80 slovami za minútu (*Ofcom*, 2006). V poslednej dobe Lorenzo (2011) – na základe pravidla šiestich sekúnd všeobecne prijatého v titulkoch pre dospelých – odporúča pravidlo ôsmich sekúnd pre titulkovanie dvoch celých riadkov v prípade titulkov pre deti so sluchovým postihnutím. Nedávna štúdia ktorá zahŕňala 75 španielskych detí so sluchovým postihnutím vo veku od 8 do 13 rokov, dospela k záveru, že maximálna rýchlosť 12 znakov za sekundu – namiesto maximálnej 15 znakov za sekundu, ako to odporúča norma UNE 153010 v Španielsku (*AENOR*, 2012) – zlepšuje porozumenie v porovnaní s rýchlejšími titulkami (Tamayová, 2017).

Koplík a Strnadová (2008) na tému rýchlosť titulkov pre deti so sluchovým postihnutím uvádzajú, že rolovanie titulkov je nutné výrazne spomaliť. Pri detskom divákovi odporúčajú použiť priemernú rýchlosť 7 znakov za sekundu namiesto 10 až 12 znakov za sekundu, ktoré sa využívajú pri titulkoch pre dospelých. Zároveň nesmieme zabudnúť dávať pozor, aby začiatky prehovorov začínali na správnom mieste. Tam, kde je textu príliš veľa (nezmestí sa do určeného času a titulky by sa preto zobrazovali rýchlejšie), je potrebné uskutočniť razantnejšie úpravy a v niektorých prípadoch dej oproti pôvodnému textu dokonca prerozprávať (ale tak, aby sa nestratil obsahový význam).

3.3.2.4 Počet riadkov v titulkoch

S rýchlosťou titulkov úzko súvisí aj počet riadkov v titulkoch. Koplík a Strnadová (2008) uvádzajú poznatok z pohľadu titulára, v ktorom sa píše, že pri niektorých prehovoroch je možné zvoliť aj trojriadkové titulky, ktoré by na obraze zotrvali dlhšie než titulky dvojriadkové. Možno je to v prípadoch, kde titulky nezakrývajú dôležité detaily na obraze. Tarcsiová (2008) však vo výskume naopak zistila, že ako ideálne sa zdajú byť jednoriadkové titulky, prípadne je možné využívať maximálne titulky dvojriadkové. V častiach, v ktorých dochádza k veľkej kadencii hovoru, je už pri samotnom vyhotovovaní titulkov potrebné výpoveď zjednodušiť (zhustiť), resp. vynechať niektoré menej podstatné informácie, ktorých vypustenie neovplyvní porozumenie deja.

Okrem počtu riadkov v titulkoch spomína Tarcsiová (2008) aj niekoľko ďalších technických parametrov, ako farbu či font titulkov a veľkosť písma. Pokiaľ ide o farby, potvrdilo sa už zaužívané pravidlo zobrazenia titulkov v čiernom ráme. Počet farieb a ich pridelenie k postavám závisí aj od typu relácie. Pokiaľ sa stretneme s menším počtom postáv, je možné každej z nich prideliť samostatnú farbu. Avšak, ak je postáv viac, tvrdí, že je možné využiť aj jednu farbu no prístup k označeniu mena postavy. V prípade fontu sa overili už zaužívané ako Times New Roman či Arial.

V prípade detského recipienta je najmä potrebné myslieť na skutočnosť, že detstvo je obdobie, počas ktorého sa neustále rozvíja naše poznanie, logika, myseľ, inteligencia a morálne znalosti. Hlavné charakteristiky detského publika by sme mohli zhrnúť nasledovne: nedostatočná kognitívna kompetencia; nezrelá logika; nedostatok životných skúseností; zvedavosť a chuť dozvedieť sa o svete. Z uvedeného môžeme konštatovať, že rozhodne nie je jednoduché nájsť primeranú mieru úprav, pretože slovná zásoba, čitateľská kompetencia či úroveň všeobecných informácií sú u každého sluchovo postihnutého dieťaťa individuálne. Isté však je, že daná problematika, si vyžaduje mnoho ďalších podobných výskumných overovaní, aby tak dané publikum malo prístup k čoraz väčšiemu množstvu programov s titulkami.

3.3.3 Tvorivé titulky

Tamayová (2017) sa vo svojej štúdii zaoberá zaujímavou možnosťou titulkovania pre nepočujúceho detského diváka. Spomína tzv. tvorivé alebo kreatívne titulky, ktoré idú za hranicu jazykového kódu. Tvrdí, že častejšie využívanie vizuálnych namiesto textových riešení môže viesť k preklenutiu priepasti medzi sluchovo postihnutými deťmi, ktoré sa dorozumievajú hovorenou rečou a tými, ktoré na komunikáciu využívajú posunkový jazyk. Daná stratégia by mala prispieť k lepšiemu porozumeniu audiovizuálnych diel. Titulky, ktoré sa viac spoliehajú na vizuál a menej na text, sú teda inkluzívnejšie. Navyše dodáva, že tvorba sluchového vizuálu prospieva nielen porozumeniu, ale umožňuje aj lepšie ponorenie publika do deja.

Obrázok 1a 2: Stratégia využitia emotikonov na označenie kriku a hnevu postavy.

Hoci úprava jazykového kódu je nepochybne dôležitá, dodáva, že prostredníctvom kreatívnych titulkov šetríme nielen miesto (znaky) na titulkovanie (*pozri obrázok 1 a 2*), ale tiež umožňujú komunikovať s publikom vizuálnym spôsobom, ktorý je pre sluchovo postihnuté deti prirodzený. Kreatívne riešenia, ktoré využívajú vizuálne zdroje, môžu teda nielen znížiť formálne obmedzenie času a priestoru pri titulkovaní (čo je jedno z hlavných obmedzení v praxi), ale môžu tiež deti viac zaujať a motivovať ich.

Mínulosť a súčasnosť výskumu titulkov pre deti so sluchovým postihnutím sa primárne zameriavala na jazykový kód. Budúcnosť by sa podľa Tamayovej (2017) mala zamerať aj na ďalšie kódy, ako napríklad hudobný kód, kód zvukových efektov a paralingvistický kód. V tomto zmysle Nevesová (2009) a Lorenzo (2011) naznačujú, že pri vysvetľovaní emócií a paralingvistických informácií môže byť prospešné využitie emotikonov. Novšie publikácie ako Foerster (2010), McClarty (2012), Kruger et al. (2016) a Fox (2016) sa zasadujú za použitie kreatívnych titulkov, ktoré môžu mať rôzne formy, napríklad v závislosti od publika, audiovizuálneho produktu, audiovizuálneho žánru alebo funkcie titulkov. Treba však dodať, že prijatie niektorých inovatívnych prvkov môže závisieť od rôznych faktorov, napríklad od veku alebo úrovne vzdelania.

Tieto prístupy zatiaľ nemožno vidieť v bežnej filmovej tvorbe pre deti, prinajmenšom nie vo vysielacom materiáli. Mohli by však slúžiť ako model a inšpirácia. Kreatívny titulkár McClarty sa o to pokúsil vo filme s názvom *Camino* využitím typov písma a vizuálnych efektov, ktoré by mohli byť spojené s identitou postavy vo filme, ktorý hrajú deti, ako je vidieť na obrázkoch 3 a 4. Typy písma a vizuálne efekty sú zreteľne spojené s identitou postavy, na ktorú odkazujú, a môžu tak pomôcť sprostredkovať informácie prostredníctvom paralingvistických znakov.

Obrázok 3 a 4: Stratégia využitia rozličných typov písma.

Vďaka štúdii od Tamayovej (2017) vidíme, že minulosť a súčasnosť výskumu titulkov pre deti so sluchovým postihnutím sa zameriavala prevažne na jazykový kód a dĺžku zobrazenia titulkov. Zároveň však vidíme, že daná oblasť stále nie je dostatočne preskúmaná a mali by sme sa pozrieť aj na iné možnosti ako je častejšie využitie vizuálnych riešení namiesto textových. Je však nevyhnutné neustále skúmať rozličné potreby a preferencie publika, o čo sa pokúsime i v našom výskume zameranom na rodičov detí so sluchovým postihnutím.

4 ŠPECIFIKÁ PREKLADU ANIMOVANÝCH FILMOV

4.1 Animovaný film

Medzi hlavné filmové žánre, ktoré rozlišujeme, nepochybne patria filmy akčné, dobrodružné, komediálne, kriminálne, dramatické, historické, hororové, hudobné a tanečné, fantasy, vojnové, westernové a v neposlednom rade filmy animované. Tie môžeme považovať za stálych a verných spoločníkov detí, pričom zohrávajú dôležitú úlohu nielen z hľadiska oddychu a zábavy, ale i z hľadiska rozvoja ich charakteru. Preklad titulkov animovaných filmov si teda získava čoraz väčšiu pozornosť prekladateľských kruhov.

Práve animované filmy stoja v centre našej pozornosti a nasledujúcu kapitolu preto venujeme špecifikám daného žánru, pričom sa pozrieme aj na nástrahy, s ktorými sa prekladateľ pri ich preklade môže stretnúť, a to obzvlášť pokiaľ ide o preklad prípadne úpravu titulkov pre nepočujúceho detského diváka.

4.2 Animovaný verzus kreslený film

Všeobecne sa stretávame s využitím termínu animácia/animovaný film na označenie kreslených programov či filmov vysielaných v televízii, ktoré sú určené pre detského diváka, bez rozdielu či ide o film kreslený alebo animovaný. Pre lepšiu predstavu môžeme ako príklad spomenúť *Toma a Jerryho*, *Garfielda*, *Loony Tunes* a mnohé iné. Naopak z animovaných filmov uvedieme príklady ako *Na vlásku*, *Hľadá sa Nemo*, *Shrek*, *Kung Fu Panda*, *Happy Feet*, *Ja, zloduch*, *Ladové kráľovstvo* a pod. V oboch prípadoch sa dané programy označujú ako animované a rozdiel medzi termínmi sa stiera.

Na úvod považujeme preto za vhodné upresniť rozdiel medzi pojmami animovaný (*animated film*) a kreslený film (*cartoon*). Pod pojmom animácia rozumieme techniku, pri ktorej sa pomocou počítača alebo fotografovania postupných kresieb či pozícií modelov vytvára ilúzia pohybu (Cambridge dictionary). Pokiaľ ide o kreslené filmy, môžu odkazovať na kresbu alebo televízny program, prípadne film vyrobený pomocou animácie (Cambridge dictionary). Animáciu teda môžeme chápať ako umenie, postup alebo techniku tvorby filmov pomocou kresieb, fotografií statického objektu, prípadne počítačovej grafiky. Poznáme rôzne metódy tvorby animácie, ktoré môžu zahŕňať ručné kresby, tzv. stop-motion animáciu (využíva bábky, hlinené figúrky a dvoj či trojrozmerné objekty), mechanické a počítačové animácie.

Z uvedeného teda vyplýva, že animácia je technika, ktorá sa využíva na vytvorenie kreslených filmov, pričom kreslený film je produkt vyrobený pomocou animácie. Ďalším zásadným rozdielom je skutočnosť, že zatiaľ čo animovaný film je venovaný i dospelým a zaoberá sa aj vážnymi témami zo sveta dospelých, kreslený film je primárne určený detskému divákovi a často v ňom vystupujú superhrdinovia či antropomorfizované zvieratá (zvieratá s ľudskými vlastnosťami), záhady atď.

Technika tvorby animovaného filmu prešla rozsiahlym vývinom. Walta Disneyho môžeme považovať za prvého animátora, ktorý do svojich filmov zakomponoval zvuk, a to už v prvej premiére *Parníka Willieho* v roku 1928. Tým však nekončil a v roku 1937 stál za prvým celovečerným animovaným filmom *Snehulienka a sedem trpaslíkov*, čím posunul animáciu na úplne inú úroveň. Následne, o niekoľko desaťročí neskôr, sa vďaka počítačom vyvinuli nové

techniky a animácia získala opäť nový rozmer. *Príbeh hračiek*, ktorý produkovali spoločnosti *Walt Disney Productions* a *Pixar Animation Studios*, sa po uvedení v roku 1995 stali prvými celovečernými hranými filmami animovanými výhradne za pomoci počítačovej techniky (Laybourne, 1998).

4.3 Tematické zameranie animovaných filmov

Môžeme však tvrdiť, že technika tvorby nie je jedinou oblasťou animovaného filmu, ktorá prešla značným vývinom. Vývoj zaznamenávame aj v oblasti voľby tém spracovaných v danom žánri. V súčasnosti sa v nich stretávame s pestrú škálou tém, pričom zvláštnosťou nie sú ani tie náročnejšie zo sveta dospelých. Dôkazom danej skutočnosti je i niekoľko konkrétnych príkladov z viacerých animovaných filmov. Vo filme *Lilo a Stitch* sa objavuje téma straty blízkych, smútok a pocit zmätenosti. Vidíme to napríklad na scéne, keď *Lilo* hovorí so *Stitchom* o tom, ako jej rodičia zahynuli pri autonehode. Animovaný film *Dumbo* sa venuje separácii a tomu, ako sú zvieratá týrané v zábavnom priemysle. V rámci filmu *Hľadá sa Nemo* Disney a Pixar rozprávajú s divákmi o téme lásky a straty najbližších. Vo filme *Príšerky s. r. o.* je jednou z najvážnejších tém naučiť sa rozlúčiť s tými, ktorých máte najradšej. Je to dokonale zakomponované do scény, keď *Sulley* objal *Boo* na rozlúčku a odišiel cez skriňu. V *Levom kráľovi* sa animovaný film dotýka témy, ako moc kazí a ako túžba po nej môže viesť až k rozdeleniu rodín. Príkladov by sme však našli určite omnoho viac. Niet teda pochyb o tom, že animovaný film v značnej miere deti nielen zabáva, ale i vzdeláva, čím si rozhodne získal jedinečné postavenie medzi ostatnými audiovizuálnymi produktami.

Jedným z hlavných dôvodov rastúcej popularity animovaných filmov sa zdá byť aj viera, že pre deti sú zaujímavejšie, esteticky príťažlivejšie, a tým motivujúcejšie ako iné filmové žánre. Svety zobrazené v animáciách bývajú živé, veľkolepé s nekonečnými možnosťami. Potvrďuje to aj Brezovská (2015), ktorá zjednodušene definuje *detský film* ako film pre detského diváka. Dodáva však, že v súčasnosti môže ísť o čosi komplexnejší pojem. Dnes sa vďaka rozvoju technológií a nástupu 3D záber tvorcov posunul a rozšíril. Technológie „umožňujú produkovať filmy nabité dejom, postavami, farbami, vtipom a vizuálnymi efektmi. Každá veková kategória si v nich niečo nájde“ (Brezovská, 2015).

V posledných desaťročiach sa teda animované filmy produkovanej spoločnosťou *Disney* a ďalšími posunuli ďaleko za hranice ich pôvodného cieľového publika detí, pre ktoré boli určené klasické rozprávky ako *Popoluška* (1950) alebo *Šípková Ruženka* (1959). Na rozdiel od nich scenáre mnohých súčasných animovaných filmov fungujú na niekoľkých úrovniach a kombinujú veľkolepé vizuálne prvky v prospech mladších divákov s dialógmi, ktorých humor, irónia a výstrednosti sú jednoznačne zamerané na dospelých. Prekladateľ preto musí identifikovať obsah pre dospelých, aby tak preklad získal rovnaký efekt.

Ako zdôrazňuje i Karamitroglou (2001): „Samotné detské programy nepozerajú iba deti; sleduje ich aj veľká časť dospelého publika.“ Titulky by však mali ponúkať iba základné informácie, aby ich dĺžka nebránila procesu porozumenia. Je teda zrejmé, že „z dôvodu zložitej komunikácie – keďže sú implikované rôzne kódy (ikonické, jazykové, paralingvistické atď.), môže byť pre deti spracovanie týchto informácií komplikovanejšie“ (Karamitroglou, 2001).

Ako vidíme, problém animovaných filmov spočíva v tom, že v jeho prípade existujú dve skupiny recipientov, deti a dospelí, z ktorých každá má rozdielnú úroveň porozumenia, a to obzvlášť pokiaľ ide o nepočujúceho diváka. Myslieť tiež treba na pridanú náročnosť rýchlosti čítania titulkov. Ako zdôrazňuje O'Connellová (1999): „Pre detské publikum by sa priemerná rýchlosť čítania musela ďalej znižovať v závislosti od veku a úrovne gramotnosti divákov, čo by malo viesť k ešte k výraznejšej komprimácii ako v titulkoch pre dospelých.“ Za týmto účelom sa O'Connellová (2003) domnieva, že audiovizuálni prekladatelia môžu uplatniť niektoré zo stratégií, ktoré používajú prekladatelia kníh pre deti, pretože obidva druhy textov majú veľa spoločných charakteristických vlastností: napríklad okrem uspokojenia

očakávaní viacerých adresátov, oba musia obohatiť kultúrne systémy detí a zároveň zohľadniť úroveň ich porozumenia. To môže viesť prekladateľov k rozhodovaniu o slovnej zásobe a k výberu medzi formálnymi a hovorovými registrami. Musia tiež rozhodnúť, či budú kultúrne odkazy naturalizované alebo nie, pričom musia brať ohľad na prienik obrazu, slov a dokonca aj zvukov, ktorý je charakteristický pre všetky detské texty a predstavuje pre prekladateľov veľkú výzvu.

Môžeme tvrdiť, že audiovizuálny text sprostredkúva informácie súčasne prostredníctvom niekoľkých významných kódov, vrátane jazykových, paralingvistických, hudobných, ikonografických, fotografických, grafických a syntaktických kódov, ako aj špeciálnych efektov a zvukových riešení. Aj keď priesečník týchto kódov môže mať priamy vplyv na preklad, nie všetky spomenuté kódy sú obsiahnuté v každom filme (Chaume, 2012). Napríklad v detských filmoch sa už skôr zistilo, že z translačného hľadiska existujú tri hlavné semiotické kódy, a to jazykový kód, pretože bez neho by neexistoval prekladový proces (Chaume, 2004); ikonografický kód, ktorý predstavuje spojenie medzi detskými filmami a obrázkovými knihami (Wells, 2009); a nakoniec hudobný kód, ktorý hrá podstatnú úlohu v animovaných filmoch už od samotných začiatkov. V nasledujúcej časti predstavíme podstatu týchto kódov a ich vplyv na prijímateľov, ako aj ich vplyv na preklad.

4.4 Jazykový kód

Ako sme vyššie uviedli, už dávno neplatí, že animovaný film je určený iba detskému divákovi. Čoraz viac sa orientuje i na staršie deti, tínedžerov a rodičov, čo má následne vplyv na jazykový prejav postáv. Okrem hlavného hrdinu, zväčša zacieleného na detského diváka, sa tak vo filme objavujú i rôzne komické dvojice či uletené postavy, ktorých cieľom je naopak získať pozornosť dospelých a vniesť do deja životné pravdy, popkultúrne a politické odkazy. Prekladateľ si preto musí všímať isté charakteristické črty postáv a dokázať sa vyrovnáť aj s kombináciou spisovného jazyka, slangu, slovných hračiek a múdrostí súvisiacich s popovými a technologickými trendmi. Problém môže nastať aj pri preklade nadávok, pri ktorých je taktiež potrebné nájsť vhodnú mieru vulgárnosti (Brezovská, 2015).

Zabúdať však nemôžeme ani na niekoľko ďalších prekladateľských problémov v prípade animovaných filmov, ako napríklad rôzne metafory, vtipy, hyperboly, poéziu či paródie, ktoré sú typické pre jazykovú hravosť v detských filmoch (O'Connellová, 2003). Prekladateľ by mal byť schopný rozoznať aj odkazy na literárne, filmové či hudobné diela a zvoliť správnu stratégiu pri ich prenose do cieľovej kultúry (Brezovská, 2015).

Čo však prekladateľa nepochybne potrápi sú aj mená postáv, pri ktorých je nutné zvážiť ich preklad alebo ponechanie v originálnom znení. Závisí to pritom aj od typu a charakteristických vlastností postavy – napr. či je komická, či má špecifický prízvuk – ale i od vekovej kategórie cieľového recipienta. V prípade najmenšieho detského diváka sa totiž ponechanie v origináli zdá ako menej vhodné. Inak však považuje Brezovská (2015) za lepšiu stratégiu uvedenie mena v origináli. Dôležité je však zvážiť, či meno postavy nie je súčasťou komiky a nebude nutné s ním neskôr pracovať, a to napríklad v podobe skloňovania (Brezovská, 2015).

Prispôsobenie menovaných prvkov závisí od skúseností a tvorivých schopností prekladateľa a v ideálnom prípade by mali u cieľového publika vyvolať rovnaký efekt ako v prípade východiskového textu. Predpokladáme, že obzvlášť náročnú úlohu budú zohrávať napríklad slovné hračky či slang, keďže treba myslieť na skutočnosť, ako sme už spomínali v skorších častiach práce, že slovná zásoba u nepočujúceho dieťaťa nie je na rovnakej úrovni ako u dieťaťa počujúceho, ktorý sa s hovorenými výrazmi, slovnými hračkami či rôznymi nespisovnými výrazmi stretáva prostredníctvom bežnej komunikácie v rodine už od malička. Prekladateľ je tak na jednej strane limitovaný požiadavkou hovoreného, moderného a prirodzeného jazyka, no na strane druhej je nútený prihliadať na vyvíjajúcu sa slovnú zásobu dieťaťa so sluchovým postihnutím. Zároveň však treba myslieť i na skutočnosť, že dieťa môže

film pozerat' v sprievode dospelého a v prípade nejasností sa obrátiť naňho. Násť však vhodné riešenie pre prekladateľa rozhodne nie je jednoduché.

4.5 Ikonografický kód

Animácia je pravdepodobne najlepším médiom, prostredníctvom ktorého môžeme oceniť interakciu jazykového kódu s ostatnými kinematografickými kódmi. Ikonografia je dôležitou súčasťou filmových a televíznych programov. Niektoré vizuálne ikony alebo symboly sa používajú na sprostredkovanie kľúčových informácií o príbehu, žánri alebo časovom rámci. Výzvou pre prekladateľa je zvyčajne dosiahnuť preklad, ktorý rešpektuje súlad s obrazom, to znamená pridať do prekladu jazykový znak, ktorý viac-menej priamo súvisí s ikonou na obrazovke. Pokiaľ ide o preklad, González Vera (2011) sa pokúša opísať vzťah komplementarity medzi ikonografickými a jazykovými kódmi v animovaných filmoch, kde je možné načrtnúť tri hlavné prekladateľské stratégie: pôvodný význam sa upraví, preklad sa upraví podľa vizuálnej zložky, alebo sa zachová komplementárny vzťah (González Vera, 2011).

Ako príklad môžeme spomenúť anglickú frázu *monkey business*, ktorá sa objavila v rozprávke *Rio* ako odkaz na skupinu opíc, ktoré okrádajú turistov. Výraz teda úzko súvisí s obrazom a predstavuje tak pre prekladateľov väčšiu výzvu, pričom napríklad v slovenskej verzii daného animovaného filmu tento význam vypadol.

Podobne zaujímavá situácia z prekladateľského hľadiska sa objavila aj v rozprávke *Príbeh hračiek 3*, v ktorej bola vesmírna hračka *Buzz* náhodou nastavená do režimu španielčiny a značnú časť hovorila po španielsky, čo bolo navyše doplnené aj ikonografickými a hudobnými kódmi prostredníctvom *Buzzových* gest a prejavov v podobe flamenca. Prekladateľ je teda nútený vhodným spôsobom preniesť danú skutočnosť aj do prekladu, čo môže byť obzvlášť náročné pokiaľ ide o nepočujúceho diváka, v prípade ktorého treba okrem významovej zložky priblížiť i hudobnú zložku, aby tak mohol komplexnému obrazu a významu bez problémov porozumieť.

V tomto zmysle je možné potvrdiť, že audiovizuálny preklad sa líši od iných typov prekladu v tom, že neumožňuje voľný preklad pokiaľ ide o niektoré slovné hračky či vtip, ktorý je prepojený s obrazom.

4.6 Hudobný kód

Úloha hudby je pre animované filmy rozhodne prvoradá. Aj keď jej úlohou je predovšetkým dopĺňať obraz, hudba a piesne niekedy zohrávajú významnú úlohu tým, že predstavujú napríklad kultúrne alebo intertextové odkazy. To pre audiovizuálnych prekladateľov a sprostredkovateľov znamená značnú výzvu z dôvodu, že skladby väčšinou súvisia s filmovou zápletkou a často dej dopĺňajú. Prenos hudby je o to náročnejší v prípade nepočujúceho diváka, ktorému okrem vhodného prekladu textu piesne, musíme poskytnúť i ďalšie informácie o konkrétnej skladbe, ktoré na rozdiel od počujúceho diváka nemá k dispozícii. Ide napr. o tempo, rytmus, či ide o tóny veselé, prípadne smutné, či hudba utícha alebo naopak graduje.

Už samotný preklad predstavuje pre prekladateľa veľkú výzvu, avšak, táto výzva sa zvyšuje a stáva sa oveľa zložitejšou, ak sú cieľovou skupinou deti. Hoci animované filmy môžu navonok pôsobiť jednoducho, z uvedeného môžeme konštatovať, že preklad animovaných filmov predstavuje oveľa komplexnejší problém, a to najmä v prípade titulkov pre nepočujúceho detského diváka, pre ktorého titulky môžu predstavovať výbornú kompenzačnú a vzdelávaciu pomôcku. Deti sa totiž neustále učia a vstrebávajú všetko, s čím prichádzajú do styku, a to už pri samotnom pozeraní obľúbených kreslených či animovaných filmov.

Aby však boli odkazy z daných filmov pre deti zrozumiteľné, je potrebný dôsledný výber prekladateľských stratégií. Prekladateľ musí vhodne zaznamenať všetky piesne, zvuky,

či charakteristické črty prehovorov postáv a rovnako zvoliť i vhodnú mieru hovorovosti či expresívnosti.

5 PRAKTICKÁ ČASŤ

5.1 Metodika a ciele práce

V predchádzajúcich kapitolách teoretickej časti práce sme predstavili jednotlivé parametre a prístupy k úpravám titulkov pre nepočujúcich na Slovensku a v zahraničí. Pre porovnanie sme sa tiež pozreli na úpravy, na ktoré by sa malo myslieť v prípade detského nepočujúceho recipienta. Naším cieľom je poukázať na skutočnosť, že v prípade detského recipienta môžu vhodne upravené titulky, nielen po stránke lingvistickej, ale aj po stránke technickej, výrazne prispieť k jednoduchšej a lepšej recepcii.

V prvej fáze výskumu sa pozrieme na dostupnosť animovaných alebo kreslených filmov v televízii, na DVD, prípadne na internete. Ako vzorku si následne zvolíme jeden z detských programov a zameriame sa na kvalitu spracovania titulkov. Na to, aby mohli byť titulky v budúcnosti čo najviac prispôsobené potrebám detí, je nevyhnutné pozrieť sa zároveň na reálne skúsenosti s titulkami či už v televízii, na DVD alebo internete z pohľadu ľudí, ktorí sú v bezprostrednom kontakte s deťmi so sluchovým postihnutím. Prvý dotazník sa preto zameriava na rodičov nepočujúcich detí, keďže predpokladáme, že mediálny obsah sledujú spoločne s nimi. Cieľom je zistiť ich pohľad na spracovanie titulkov v prípade detských programov, ako ich vnímajú, či ich považujú za užitočné a kvalitné, či deti vôbec uprednostňujú takúto formu sprístupnenia informácií, s akými konkrétnymi problémami sa v titulkoch stretávajú a v neposlednom rade nás zaujímajú ich vlastné postrehy či návrhy na základe ich skúseností s deťmi.

Celkovo sme však pracovali s dvoma dotazníkmi. Druhý je zameraný na tvorcov titulkov, pričom sme sa snažili zistiť, či sa pri svojej práci vôbec stretávajú s tvorbou titulkov v programoch, v ktorých je detský divák hlavným predpokladaným recipientom. V prípade, ak sa s takýmito titulkami stretávajú, bolo naším cieľom preskúmať ako a či vôbec pri tvorbe zohľadňujú detského recipienta.

5.2 Analýza titulkov pre nepočujúcich v animovaných filmoch

Pred samotným zostavovaním dotazníkov nás v prvej fáze výskumu zaujímala dostupnosť animovaných/kreslených filmov v televízii a na DVD. Pozreli sme sa preto na aktuálnu ponuku v programe či na internete a následne sme si zvolili jednu z relácií a bližšie sa zamerali na vyhotovenie titulkov vzhľadom na poznatky uvedené v teoretickej časti. Ako vzorku sme zvolili týždennú ukážku vysielania, pričom sme sa zamerali na porovnanie ponuky verejnoprávnej televízie a komerčných televízií. Následne sme sa pozreli na ponuku na DVD.

Z výskumu v tomto prípade vyplynulo, že najväčšie množstvo rozprávok a programov určených pre deti vysiela verejnoprávna televízia na *Dvojke*, a to primárne v ranných hodinách medzi šiestou až ôsmou hodinou, pričom najviac relácií je vysielaných počas pracovných dní. Išlo konkrétne o nasledovné, v tomto prípade kreslené rozprávky, – *Rozprávky pre somáríka, Pa a Pi, Bob a Bobek na cestách, Máša a medveď, Štyria kamaráti a pes*. Ako prvotné negatívum preto hodnotíme skutočnosť, že počas víkendu neboli k dispozícii takmer žiadne rozprávky, ktoré by ponúkali aj tzv. skryté titulky.

Pokiaľ ide o komerčné televízie (*JoJ, JoJ Plus, Wau, Markíza, Doma, Dajto*), v tomto prípade sme sa nestretli so žiadnym animovaným alebo kresleným filmom či rozprávkou so skrytými titulkami. Dané televízie však celkovo ponúkajú minimálne množstvo vysielania pre deti. S výnimkou televízie *JoJ*, ktorá má pre deti vyhradený samostatný kanál *JoJko*, ani tu však nie je situácia so skrytými titulkami o nič priaznivejšia. Deti so sluchovým postihnutím majú

k dispozícii rozprávky ako *Volám sa Caillou* V a *Máša a medveď*, a to iba v poobedných a večerných hodinách.

Usilovali sme sa v tomto smere preskúmať i situáciu s ponukou na DVD. Hoci je k dispozícii pestrá ponuka, či už animovaných filmov alebo tradičných kreslených rozprávok, žiadna z nich v popise neuvádzala titulky pre nepočujúcich. Stretávali sme sa iba s ponukou titulkov pre nepočujúcich v anglickom jazyku. Mnoho z nich však obsahovalo aspoň slovenské titulky bez úpravy pre nepočujúcich, čo hodnotíme ako pozitívum, keďže ako neskôr zistíme, v mnohých prípadoch by rodičia detí so sluchovým postihnutím privítali, keby sa štandardom stali aspoň bežné titulky.

Pokiaľ ide o kvalitu vyhotovenia titulkov, ako vzorku sme si zobrali reláciu *Bob a Bobek na cestách*. Dôvodom výberu je skutočnosť, že celovečerný novodobý animovaný film s titulkami pre nepočujúcich nebol v danom období vysielaný. Ako sme spomínali, nedopátrali sme sa ani k titulkom pre nepočujúcich na DVD. Zvolili sme preto niektorú z relácií, ktorú majú deti pravidelne a ľahko k dispozícii.

Ide o dobre známy kreslený seriál, pričom jednotlivé časti na seba chronologicky ani tematicky nenadväzujú a zobrazujú vždy iné dobrodružstvá *Boba a Bobeka*. Hlavné postavičky predstavujú zjednocovací prvok celého seriálu. Jednotlivé repliky v danej rozprávke sú krátke a výstižné s prevažne jednoduchými vetami. Pokiaľ ide o charakteristické črty hovoriaceho, králiky sa vyjadrujú až na zopár výnimiek spisovne. Tvorca titulkov preto nie je vystavený náročnej otázke, či v titulkoch pre nepočujúcich využívať aj hovorové alebo slangové slová. Jeden diel trvá v priemere 6 minút.

Hoci sa v titulkoch objavilo niekoľko negatív, treba podotknúť, že boli dodržané viaceré výrazové parametre, ktoré hodnotíme pozitívne vzhľadom na uľahčenie adekvátnej recepcie detskému divákovi so sluchovým postihnutím. Pozitívne hodnotíme identifikáciu postáv pomocou farebného rozlíšenia, hoci by sme odporúčali dbať na dodržanie rozdelenia farieb v prípade hlavných postáv, najmä v podobných prípadoch, keď v relácii nevystupuje veľa hlavných postáv a je možné pridržať sa daného delenia. Farbené boli v rozprávke troma farbami: modrá (*Bob*), biela (*Bobek a komentár*) a žltá (*prehovory ostatných postáv*). V niektorých častiach si však *Bob* a *Bobek* farby vymenili.

Ďalej boli vhodne volené stratégie i v prípade oznamovania zvukov, hudby a spevu. Zaujímavosťou a negatívom však bolo, že takmer v každom diele sa stretneme s niekoľkými sekundami, ktoré nemajú verbálny komentár. Stávalo sa tak i v prípadoch hudby, ktorej zaznamenanie v niektorých častiach absentovalo a išlo pritom o pomerne dlhé časové úseky. V niekoľkých prípadoch došlo i k vynechaniu prehovorov, čo by mohlo pôsobiť rušivo, keďže divák mohol zreteľne vidieť, že postavy sa o niečom zhovávajú.

Pozitívne však hodnotíme všetky zvyšné parametre titulkov, ako napríklad emočné prejavy, ktoré boli vhodne zaznamenané, a to s ohľadom na Vyhlášku Ministerstva Kultúry SR, malým písmom v zátvorke – *Krá, krá (strašidelne)*, rovnako aj upozornenie na postavy nachádzajúce sa mimo obraz – *UPÍR: A ty tiež Bobek*. Zaujímavým prvkom boli aj citoslovčia, ktoré boli vhodne využité a pri ktorých sa prejavila tendencia zachovávať v upravených titulkoch len tie najfrekvencovanejšie (napr. *au, mňam, hav, píp, fuj, jaj, jupí*).

Ako problematické prvky sa ukázali najmä časovanie a nesprávna synchronizácia. Ide pritom o parametre, ktoré považujeme za kľúčové z hľadiska zabezpečenia adekvátnej recepcie. V mnohých prípadoch sa titulky objavovali príliš skoro alebo naopak meškali, čo pripisujeme nesprávnej synchronizácii titulkov. Ide však o skutočnosť, ktorá môže pre detského diváka so sluchovým postihnutím pôsobiť veľmi rušivo, keďže sa následne domnievame, že titulky si tak vyžadujú prílišnú pozornosť a dieťa nemá možnosť sledovať súčasne aj dianie na obraze a výsledná recepcia je tým výrazne sťažená. Ako pozitívum však hodnotíme dĺžku zobrazenia titulkov, keďže sa vyskytovali prevažne krátke a jednoduché vety, išlo poväčšine o jednoriadkové titulky, ktorých dĺžka zobrazenia bola nastavená adekvátne.

S akými problémami sa stretávajú aj samotní diváci je skutočnosť, na ktorú sa zameriame i v dotazníku, aby tak bolo možné dané problémy v budúcnosti odstrániť a prispieť k uľahčeniu recepcie.

5.3 Realizácia zberu dát a ich spracovanie

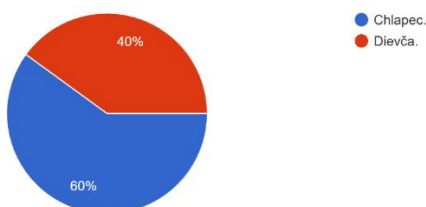
Prieskum sme realizovali pomocou dvoch anonymných dotazníkov, ktoré sme elektronicky zdieľali prostredníctvom sociálnej siete. Dotazník pre rodičov bol zverejnený v skupine *Dieťa s poruchou sluchu* venovanej rodičom detí so sluchovým postihnutím. V tomto smere musíme poďakovať *Občianskemu združeniu Nepočujúce Dieťa*, ktorému daná skupina patrí a z ktorého internetovej stránky *nepocujucedieta.sk* sme vo veľkej miere získali i výborný teoretický základ, a to vďaka prehľadným a ľahko dostupným príručkám venovaným rodičom. Osobitné poďakovanie patrí aj pani *Lubke Majtánovej* z občianskeho združenia, ktorá nám poskytla detailnejšie odpovede k dotazníku pre rodičov a taktiež pomáhala pri jeho sprostredkovaní. Dotazník zameraný na titulkárov sme rovnako zverejnili pomocou sociálnej siete v skupinách venovaných dabingovým prekladateľom a titulkárom a zároveň prostredníctvom e-mailu. Za pomoc pri sprostredkovaní dotazníka patrí moje ďakujem pani doktorke Emílii Perez. Oba dotazníky boli zverejnené dva mesiace. V nasledujúcej časti práce prejdeme konkrétne jednotlivé otázky a priblížime výsledky výskumu.

5.4 Výsledky výskumu

5.4.1 Dotazník zameraný na rodičov detí so sluchovým postihnutím

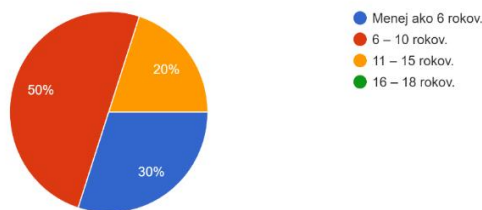
Prvé štyri otázky boli zamerané faktograficky s cieľom zistiť pohlavie, vekové rozhranie, stupeň sluchového postihnutia a spôsob komunikácie u detí.

1. Vaše dieťa je:
10 odpovedí

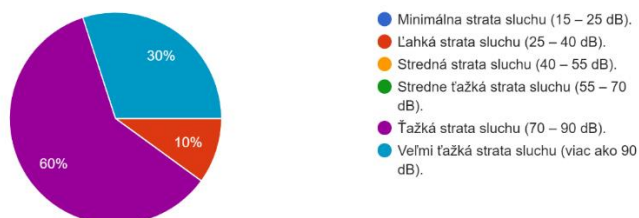
Celkovo sa nášho výskumu zúčastnilo 10 rodičov, pričom 6 z nich uviedli, že majú chlapca a 4 dievča. V tomto smere si uvedomujeme, že sa nám podarilo zachytiť pomerne malú vzorku respondentov, hoci bol dotazník zverejnený počas dvoch mesiacov. Treba však zohľadniť skutočnosť, že ide o veľmi špecifickú cieľovú skupinu, a preto pokladáme získané výsledky i napriek tomu za hodnotné a veríme, že sa stanú vhodným základom pre budúce výskumy v danej oblasti. Treba však samozrejme podotknúť, že vyšší počet respondentov by mohol dané výsledky ovplyvniť.

2. Koľko rokov má vaše dieťa:
10 odpovedí

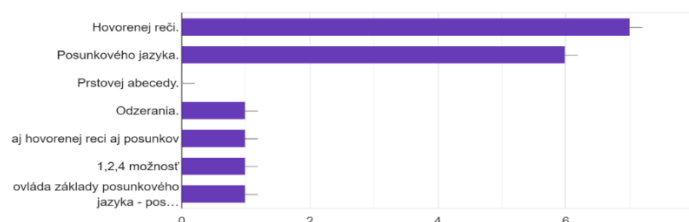

Polovica detí sa v našom prípade pohybovala vo vekovom rozhraní 6 – 10 rokov. Druhou najpočetnejšou skupinou boli deti, ktoré mali menej ako 6 rokov. Danú možnosť uviedli 3 respondenti. Zvyšní dvaja respondenti uviedli, že majú dieťa vo veku 11 – 15 rokov. Ako pozitívum v tomto smere hodnotíme, že sa nám podarilo zachytiť vekovú hranicu do 15 rokov a získali sme tak prehľad prístupu k titulkom v rozličných vekových skupinách.

3. Aký stupeň straty sluchu má dieťa?
10 odpovedí

4. Dieťa komunikuje pomocou:
10 odpovedí

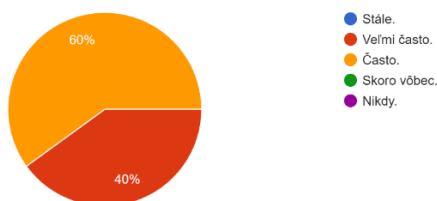
Z uvedených grafov vidíme, že až 60 % detí trpí ťažkou stratou sluchu, 30 % veľmi ťažkou stratou sluchu a iba 10 % ľahkou stratou sluchu. Z úvodných kapitol teoretickej časti práce vieme, že aj deti s ťažkou alebo veľmi ťažkou stratou sluchu dokážu prostredníctvom načúvacích prístrojov, prípadne kochleárných implantátov zachytiť reč aj zvuky okolo seba. Navyše, pokiaľ od raného detstva navštevujú špeciálneho pedagóga a logopéda, ktorí im pomôžu s rozvojom sluchu a reči, existuje veľká pravdepodobnosť, že dokážu úspešne fungovať v počujúcej spoločnosti. Pokiaľ ide o vplyv stupňa straty sluchu na preferovaný spôsob sledovania sprístupneného mediálneho obsahu, ako budeme neskôr vidieť aj na grafoch, z výskumu vyplynulo, že i deti s veľmi ťažkou a ťažkou stratou sluchu uprednostňujú programy s titulkami pre nepočujúcich. Celkovo danú možnosť zvolili 6 respondenti, pričom 3 z nich trpia veľmi ťažkou stratou sluchu a 3 ťažkou stratou sluchu. Pohybovali sa pritom vo veku od 6 do 15 rokov. Programy tlmočené do posunkového jazyka uprednostnili iba 2 z opýtaných, pričom však išlo o deti, ktoré mali menej ako 6 rokov. Možnosť *nezáleží na tom* zvolili rovnako 2 respondenti, ktorých deti sa taktiež pohybovali vo veku do 6 rokov.

Z uvedeného môžeme konštatovať, že v tomto prípade sa nepotvrdilo odporúčanie využívania titulkov pre deti od 9 rokov vyššie (*pozri 3.3.1 Minulosť, súčasnosť a budúcnosť titulkov pre nepočujúce deti*), keďže vidíme, že titulky uprednostňujú už deti od 6 rokov.

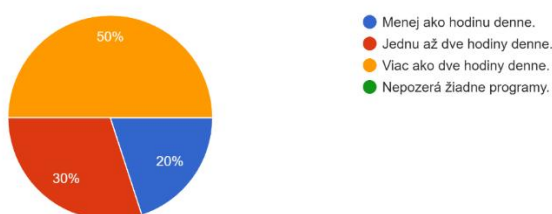
Pokiaľ ide o spôsob komunikácie, až 8 respondentov, z ktorých 3 sa pohybovali vo veku menej ako 6 rokov, 3 vo veku 6 – 10 rokov a 2 vo veku 11 – 15 rokov, uviedlo, že dieťa komunikuje pomocou hovorenej reči i posunkov, pričom v jednej odpovedi sme sa stretli i s konkrétnym doplnením, že dieťa komunikuje pomocou hovorenej reči a súčasne ovláda základy posunkového jazyka – posunkovej slovenčiny, nie prirodzeného posunkového jazyka (*pozri 2.3.1.1 Posunková komunikácia*). Ako sme uviedli v úvodných častiach práce, na základe výskumov sme predpokladali, že deti vyrastajúce v kontakte s posunkovým jazykom disponujú lepšou čitateľskou kompetenciou (*pozri 2.3.1.1 Posunková komunikácia*), na základe čoho sa domnievame, že pre takéto deti môžu byť titulky užitočným nástrojom na sprostredkovanie informácií, keďže čitateľská kompetencia následne súvisí s titulkami.

V súvislosti s posunkovým jazykom, treba však zároveň podotknúť, že v súčasnosti vyrastá iná generácia osôb s poruchou sluchu. Prirodzený posunkový jazyk využíva na komunikáciu iba časť osôb so stratou sluchu. Väčšia časť komunikuje pomocou hovoreného jazyka, niektorí neovládajú posunkový jazyk, prípadne využívajú posunkovú slovenčinu (Majtánová, osobná komunikácia, 2021).

5. Pozerá s vami dieťa filmy, rozprávky, seriály či iné programy prostredníctvom TV/DVD/Internetu?
10 odpovedí

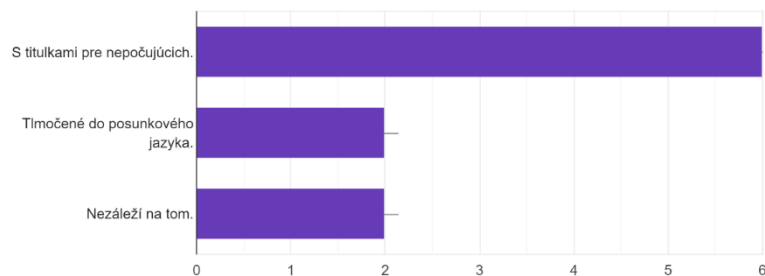
6. Ak áno, koľko hodín denne trávi sledovaním mediálneho obsahu?
10 odpovedí

Vďaka otázkam číslo 5 – 6, sme mali možnosť zistiť, či sa deti venujú pozeraniu mediálneho obsahu spoločne s rodičmi a ako často, prípadne ako dlho. Cieľom bolo preskúmať, či deti so sluchovým postihnutím vôbec uprednostňujú takúto formu získavania informácií a či sa jej venujú spoločne s rodičmi. Dôvodom je náš predpoklad, že vďaka pozeraniu s rodičmi, majú deti možnosť spýtať sa na nejasnosti, prípadne neznámu lexiku, s ktorou sa v titulkoch môžu stretnúť, a tak by pre nich recepcia titulkov nemala byť problematická.

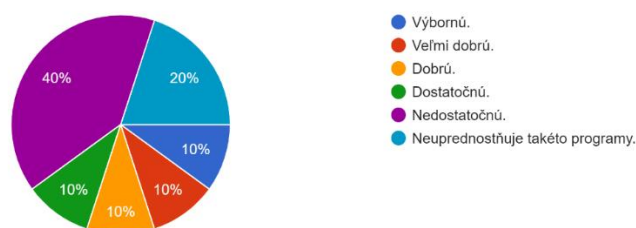
Z uvedených grafov vidíme, že až 60 % pozerá televíziu často a 40 % respondentov uviedlo, že s nimi deti pozerajú mediálny obsah veľmi často, pričom vidíme, že jeho sledovaniu sa počas dňa venujú rozlične dlhý čas. 50 % uviedlo viac ako dve hodiny denne, 30 % jednu až dve hodiny denne a 20 % menej ako hodinu denne.

7. Vaše dieťa uprednostňuje programy:
10 odpovedí

Zaujímavé výsledky však ponúka aj uvedená otázka číslo 7, prostredníctvom ktorej máme možnosť vidieť, že väčšina respondentov, 60 %, skutočne uprednostňuje programy s titulkami pre nepočujúcich. Tlmočené do posunkového jazyka zvolilo iba 20 % opýtaných a rovnako iba 20 % zvolilo možnosť nezáleží na tom. Ako sme v úvode spomínali detailnejšie, až v 6 prípadoch pritom ide o deti s veľmi ťažkou alebo ťažkou stratou sluchu.

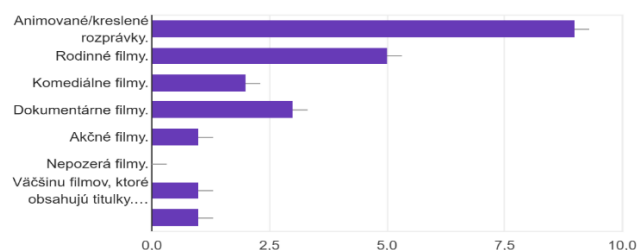
8. V prípade, ak uprednostňuje titulkované programy, považujete kvalitu titulkov za?
10 odpovedí

V rámci nášho výskumu sme v neposlednom rade venovali priestor aj možnosti vyjadriť sa ku kvalite a spokojnosti s titulkami, ktoré diváci majú možnosť vidieť či už prostredníctvom televízie, DVD alebo internetu, vďaka čomu sme získali cenné názory ľudí na základe ich skúseností.

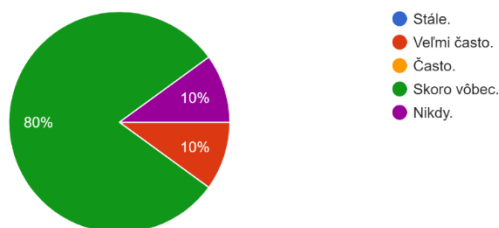
Z celkového počtu opýtaných vidíme, že až 40 % považuje kvalitu daných titulkov za nedostatočnú a iba 10 % za výbornú. Zvyšné názory sú v tomto odlišné. 10 % označilo kvalitu za dostatočnú, 10 % za dobrú a rovnako iba 10 % za veľmi dobrú. V dvoch prípadoch deti neuprednostňovali takéto programy.

9. Aký filmový žáner dieťa uprednostňuje?
10 odpovedí

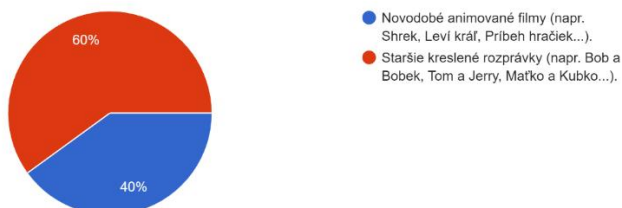
10. Stretávajú sa v TV/na DVD/na internete s animovanými/kreslenými rozprávkami, ktoré majú titulky pre nepočujúcich?

10 odpovedí

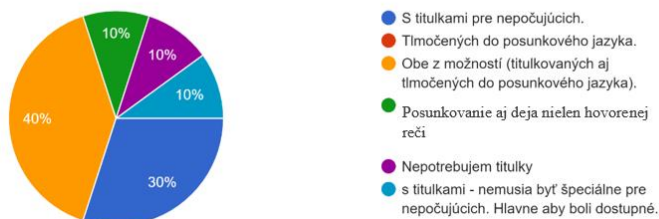
11. Ak áno, ide o:

5 odpovedí

12. Privítal/a by som, keby bolo k dispozícii viac animovaných rozprávok:

10 odpovedí

V uvedených otázkach číslo 9 – 12 bolo cieľom zistiť, aké žánre deti obľubujú najčastejšie. Keďže v centre našej pozornosti stoja animované alebo kreslené rozprávky, venovali sme následne priestor aj im, pričom sme sa pýtali, či sa s titulkami k danému žánru vôbec stretávajú. V prípade ak áno, zaujímalo nás, o aký druh ide a v neposlednom rade sme zistovali preferovanú formu ich sprístupnenia.

Z grafov môžeme vidieť, že v prípade najobľúbenejších žánrov, až 90 % detí najviac vyhľadáva práve animované alebo kreslené rozprávky. Druhé miesto v podobe 50 % v prieskume získali rodinné filmy, na treťom mieste s 30 % stoja dokumentárne filmy a na záver komediálne filmy s 20 %. Jeden respondent zvolil možnosť akčné filmy a 2 respondenti zvolili možnosť iné, pričom v jednom prípade sme získali aj rozsiahlejšiu odpoveď, vďaka ktorej vieme, že dieťa všeobecne uprednostňuje väčšinu filmov, ktoré obsahujú titulky. Zároveň však rodič uviedol, že so špeciálnymi titulkami pre nepočujúcich sa veľmi často nestretáva a dieťa preto uprednostňuje pozeranie mediálneho obsahu prostredníctvom *Netflixu* s klasickými titulkami.

Danú skutočnosť potvrdzuje aj otázka číslo 10, z ktorej výsledkov vidíme, že až 80 % rodičov sa skoro vôbec nestretáva konkrétne s animovanými alebo kreslenými rozprávkami, ktoré by obsahovali titulky pre nepočujúcich.

Zaujímavým zistením tiež bolo, že v prípade, ak sa s titulkovanými animovanými alebo kreslenými rozprávkami stretávajú, ide väčšinou o staršie kreslené rozprávky, čo zároveň vyplynulo aj z našej analýzy, z ktorej sme zistili, že ak sa v televízii objavujú titulky, ide zväčša o relácie ako *Bob a Bobek* a pod. Ako sme spomínali, o nič lepšia situácia nie je ani v prípade

DVD. V tomto vidíme pomerne veľké negatívum a priestor na zlepšenie, keďže súčasné animované rozprávky sú nabité dejom, vtipom a zaujmú nielen malých, ale i veľkých.

Na otázku, či by rodičia privítali, keby bolo k dispozícii viac animovaných rozprávok s titulkami pre nepočujúcich, tlmočených do posunkového jazyka alebo obe z možností, odpovedali rodičia rôzne. 40 % by uprednostnilo obe z možností, 30 % s titulkami pre nepočujúcich, iba 10 % uviedlo, že nepotrebuje titulky, 10 % doplnilo, že by privítali posunkovanie aj deja, nielen hovorenej reči a 10 % uviedlo, že základom je, aby boli titulky dostupné a nemusia obsahovať ani špeciálne úpravy pre nepočujúcich, čo považujeme za zaujímavé zistenie.

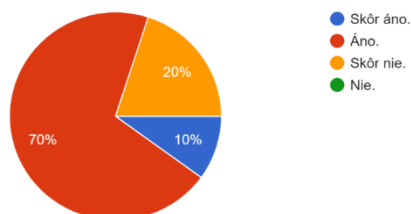
V rámci vyjadrenia k spokojnosti s titulkami, mali respondenti možnosť v jednej z otázok zvoliť problémy, s ktorými sa v titulkoch najčastejšie stretávajú a ktoré následne, ako predpokladáme, sťažujú recepciu titulkov. V tomto smere sa potvrdilo, že najväčším problémom, až v 60 %, je neprimeraná rýchlosť titulkov, vďaka čomu ich deti nestihajú čítať a zároveň 60 % poukázalo aj na skutočnosť, že sa v titulkoch objavovali dlhé vety a zložité súvetia. Ďalšími najčastejšími problémami, ktoré opýtaní zvolili boli možnosti, že deti nestihali čítať titulky a zároveň sledovať dianie na obraze, túto možnosť zvolilo 30 % a rovnako 30 % tiež vybralo, že v titulkoch sa často objavovali slová, ktorým deti nerozumeli. 20 % opýtaných uviedlo aj problémy ako prílišné striedanie farieb pri jednotlivých postavách, zlá identifikácia postáv, nebolo jasné, kto hovorí a iba 20 % tiež uviedlo, že sa nestretli so žiadnymi problémami. Možnosti ako nedostatočné informácie o zvukoch, nedostatočné informácie o emočných prejavoch či nesprávna synchronizácia titulkov s obrazom zvolilo iba 10 %.

Z uvedeného vidíme, že parametre ako rýchlosť titulkov, zložitá syntax a neznáma lexika sa skutočne ukázali byť najproblematickejšie. Odporúčali by sme preto, aby sa syntax v kreslených a animovaných filmoch udržiavala čo najjednoduchšia, keďže okrem rýchlosti titulkov, pre nepočujúce dieťa stále predstavuje jednu z najväčších výziev. Pokiaľ ide o neznámu slovnú zásobu, veríme, že k jej rozvoju a postupnému zlepšeniu môže dôjsť už vďaka samotnému stretu s titulkami, a preto by sme sa v danom prípade priklonili k názoru využívať aj menej frekvencované slová, pokiaľ si to vyžaduje konkrétna situácia a charakter programu. Pomôcť by však následne mohlo častejšie opakovanie daných slov počas trvania programu, aby si dieťa mohlo postupne domyslieť význam aj z obrazu. S tým však priamo súvisí rýchlosť titulkov a za vhodné by sme preto považovali dlhšie zobrazenie titulu na plátne alebo obraze, čo by následne rovnako mohlo pomôcť pri dlhšom čase potrebnom na porozumenie ťažkej slovnej zásoby.

Získali sme i zaujímavú odpoveď v rámci možnosti inej, vďaka ktorej sme zistili, že viaceré deti majú možnosť počuť a rozumieť reči a teda neplatí, že nepočujú zvuky alebo reč. Prostredníctvom FM systémom sa vedia „pripojiť“ priamo na zvuk vo filme a následne tak počuť aj hovorenú reč a zvuky prostredia. Zároveň však respondentka dodala, že i táto skutočnosť má svoje limity. Ako uvádza, jej syn často pozerá filmy v českom jazyku

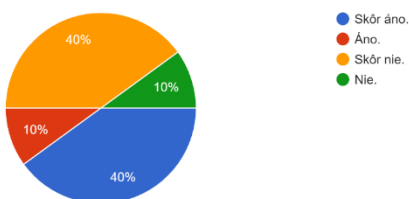
a s českými titulkami a hoci je super, že sa učí nový jazyk, titulky a zvuk obsahujú často odlišné slová. Dodáva tiež, že pokiaľ ide o rozprávky, na Slovensku sa s titulkami príliš často nestretávajú.

14. Ak sa objaví slovná zásoba, ktorej dieťa nerozumie, zvykne sa vás spýtať na význam?
10 odpovedí

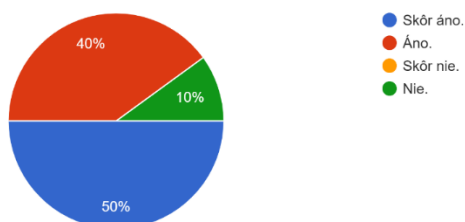
Záverečné otázky 14 – 16 boli venované jazykovej stránke v titulkoch. V otázke číslo 14 sme zisťovali, či sa v prípade, ak sa objaví slovná zásoba, ktorej dieťa nerozumie, obráti na rodiča. Ako vidíme až 70 % zvolilo možnosť áno, 10 % uviedlo skôr áno a iba 20 % uviedlo možnosť skôr nie. Daná skutočnosť je zaujímavým zistením, keďže predpokladáme, že vďaka tomu majú titulky význam, pretože v prípade neznámej slovnej zásoby, môžu okrem dlhšieho zobrazenia titulku a iných upravených parametrov, ktoré sme spomínali, deťom pomôcť aj samotní rodičia.

15. Pokiaľ ide o slovnú zásobu, mali by sa podľa vás v titulkoch objavovať aj hovorené či slangové výrazy?
10 odpovedí

V tomto prípade sme sa pýtali i na rozličné jazykové vrstvy, ako hovorené či slangové slová. Vidíme, že názory rodičov sa v tomto smere pomerne líšia. Zatiaľ čo 40 % zvolilo možnosť skôr áno, rovnako 40 % uviedlo skôr nie. Iba 10 % uviedlo áno a rovnako iba 10 % opýtaných zvolilo nie. Ide z nášho pohľadu o zaujímavý prvok, keďže na základe teórie sme sa domnievali, že deti vďaka hovorovým a slangovým slovám majú možnosť všimnúť si, že niektoré postavy v programe hovoria vždy spisovne a iné zase bežným hovoreným jazykom, a to podľa situácie, spoločenského postavenia a vzdelania. V tomto smere však predpokladáme, že na generalizáciu výsledkov si daná oblasť bude vyžadovať ešte dodatočné výskumy.

16. Považovali by ste využitie symbolov/emotikonov na vyjadrenie emočných prejavov v titulkoch pre deti za vhodné riešenie?
10 odpovedí

Na záver nás zaujímal aj názor na využitie symbolov či emotikonov na vyjadrenie emočných prejavov. Opäť vidíme, že 50 % uviedlo možnosť skôr áno a 40 % uviedlo áno. Možnosť nie zvolilo iba 10 % opýtaných. Z uvedeného teda vyplýva, že budúcnosť titulkovania pre deti so sluchovým postihnutím by sa mohla uberať i týmto smerom, keďže väčšina respondentov by takéto zobrazenie uprednostnila. Rovnako je však i v tomto prípade nutné naďalej skúmať a zisťovať preferencie publika.

V poslednej 17. otázke sme zvolili otvorenú otázku, kde mali opýtaní možnosť zdieľať osobné postrehy či návrhy. Vo všeobecnosti vyplynulo, že medzi respondentmi panuje pomerne veľká nespokojnosť s vysielaním pre deti so sluchovým postihnutím. Často sa objavovali názory, že deti majú k dispozícii málo programov, že chýbajú najmä súčasné rozprávky a ponuka na DVD nie je o nič lepšia. Taktiež vyjadrili nespokojnosť s kvalitou titulkov, obzvlášť pokiaľ ide o súkromné televízie. Uvádzajú, že často sú posunuté a celkovo nesprávne synchronizované. V jednom prípade tiež spomínajú samostatný kanál *Jojo* pre deti, z ktorého však deti so sluchovým postihnutím nemajú žiadny pôžitok.

Pokiaľ ide o preferencie titulkovania alebo posunkovania, niektorí by uprednostnili, keby boli rozprávky tlmočené do posunkového jazyka, pričom v rámci posunkovania dodávajú, že by malo ísť aj o posunkovanie deja, nielen hovorenej reči.

V prípade titulkov sa veľmi často objavoval i názor, že aj klasické titulky bez špeciálnych úprav by boli pre nepočujúcich skvelým základom. V tomto smere nám veľmi zaujímavý a hodnotný názor nielen prostredníctvom dotazníka, ale i v súkromnej komunikácii poskytla pani Ľubka Majtánová z *OZ Nepočujúce Dieťa*. Tvrdí, že záleží, či sa rozprávame o titulkoch špeciálne upravených pre nepočujúcich alebo všeobecných titulkoch. Dodáva totiž, že prístupnosť všeobecne dostupných titulkov by bola veľkým úspechom a pomocou. Pomohlo by titulkovanie vybraných programov, ako je napr. v dnešných dňoch *Školský klub*. Myslí si, že s generáciou týchto detí, ktoré počujú, rozumejú reči bez odzberania a konektivity systémov na zvuk priamo zo zariadení – TV, telefón – vznikajú aj nové výzvy na dorozumievanie sa a získavanie informácií. Prístupnosť k titulkom by mohla veľmi pomôcť komunite osôb s poruchami sluchu. Nakoľko je väčšia časť ľudí so stratou sluchu, ktorá komunikuje rečou, ako tých, ktorí využívajú posunkový jazyk. Pri deťoch je to tak obzvlášť (Majtánová, dotazník a súkromná komunikácia, 2021).

Výsledky výskumu potvrdili, že oblasť titulkovania pre deti so sluchovým postihnutím si rozhodne žiada väčšiu pozornosť a má pred sebou ešte dlhú cestu v podobe výskumov a zisťovania preferencií publika.

Ukázalo sa, že tak ako sme predpokladali, v prípade detského diváka patrí medzi najväčšie problémy najmä rýchlosť titulkov, slovná zásoba a syntax v podobe dlhých a zložitých súvetí. Zaujímavým zistením však bolo, že na základe odpovedí rodičov by deti privítali, keby sa v titulkoch využívali aj symboly a emotikony, s ktorými sa zatiaľ na Slovensku v rámci titulkovania pre nepočujúcich nestretávame. Ide teda o oblasť, ktorej by sa v budúcnosti v rámci výskumov mohla venovať väčšia pozornosť. Celkovo sa však ukázalo, že uplatňovanie výrazových a formálnych parametrov titulkov respondenti pokladajú za dôležitý faktor, ktorý ovplyvňuje ich kvalitu a následnú recepciu.

Keďže v našom centre stojí sprístupnenie animovaných alebo kreslených rozprávok pre deti so sluchovým postihnutím prostredníctvom titulkov, v tomto smere výskum potvrdil náš predpoklad, že deti ich majú k dispozícii veľmi málo, pričom však na základe odpovedí daný žáner uprednostňuje väčšina respondentov. Boli by sme radi, keby takto spracovaných animovaných filmov pribúdalo a nešlo by pritom iba o staršie kreslené rozprávky, ako máme možnosť vidieť v súčasnej ponuke.

Medzi hodnotné zistenie tiež patrí skutočnosť, že v mnohých prípadoch by respondenti privítali, keby sa štandardom stali aspoň klasické titulky bez špeciálnych úprav, pretože deti

častokrát pozerajú i takéto programy, a to či už prostredníctvom televízie, *Netflixu*, či iných streamovacích služieb.

Prikláňame sa teda k názoru, že by malo byť prostredníctvom titulkov, aspoň klasických, sprístupnených viacero programov a pokiaľ ide o výrazové a formálne parametre, mala by sa väčšia pozornosť zamerať najmä na rýchlosť titulkov v prípade detského recipienta a taktiež aj vhodnú syntax – využívať skôr jednoduché a krátke vety. Pokiaľ ide o rôzne jazykové roviny v titulkoch, v tomto smere odpoveď nie je celkom jasná a žiadala by si dodatočný výskum. Osobne by sme sa však priklonili k názoru, že takéto slová by sa v titulkoch mali objavovať, keďže ako sme vďaka dotazníku zistili, veľké množstvo detí komunikuje pomocou hovorenej reči a má do istej miery možnosť počuť zvuky a mohli by tak zachytiť rozdiel medzi tým, čo bolo povedané a tým, čo bolo následne napísané v titulkoch.

5.4.2 Dotazník zameraný na tvorcov titulkov

1. Stretávate sa pri svojej práci s tvorbou titulkov pre deti so sluchovým postihnutím? Napríklad v prípade animovaných filmov/kreslených rozprávok? *

5 odpovedí

Z úvodného grafu vidíme, že celkovo sa výskumu zameranom na titulkárov zúčastnilo 5 tvorcov titulkov, čo však v tomto prípade opäť považujeme za dostatočný počet, keďže ide o veľmi špecifickú tému a zameranie. Potvrdzuje to i skutočnosť, že medzi opýtanými sa neobjavil ani jeden respondent, ktorý by sa venoval tvorbe titulkov primárne určených pre deti. Dôvod vidíme najmä v nedostatku, respektíve v minimálnom množstve relácií a filmov pre deti sprístupnených prostredníctvom titulkov pre nepočujúcich. Navyše, ako sme mali možnosť vidieť, ide vo veľkej miere už o staršie kreslené rozprávky.

Hoci sa nám v dôsledku neúčasti tvorcov takýchto titulkov nepodarilo získať údaje pre porovnanie tvorby tradičných titulkov pre sluhovo postihnutých s tvorbou titulkov určených primárne pre detské relácie, napriek tomu môžeme spomenúť hodnotné výsledky týkajúce sa prístupu k využitiu symbolov a emotikonov, ktoré považujeme za zaujímavý prvok v titulkoch a myslíme si, že budúcnosť titulkovania pre deti by sa mohla uberať i týmto smerom. Zaujímali nás preto názor na využitie daných prvkov od samotných tvorcov titulkov. Dozvedeli sme sa v tomto smere, že všetci z opýtaných by považovali ich využitie v titulkoch za veľmi prospešné. Respondentov sme sa zároveň pýtali, v čom vidia ich pozitíva, prípadne negatíva. Najčastejšie argumenty hovoriace v prospech daných prvkov sa opierali o skutočnosť, že pre deti môžu byť takéto titulky zaujímavejšie, pestrejšie a v neposlednom rade by ich mohli ďalej motivovať k čítaniu. Zároveň sa 2 z opýtaných priklonili k názoru, že takéto titulky môžu odbremeniť detského diváka od čítania, respektíve mu čítanie uľahčiť, vďaka čomu by sa následne mohli deti lepšie sústrediť nielen na čítanie, ale i na sledovanie diania na obraze. Daný problém vyplynul i z nášho prvotného prieskumu, kde ako sme spomínali, rodičia uvádzali, že deti často nestíhajú čítať titulky a súčasne sledovať obraz. Navyše by využívanie vizuálnych namiesto textových riešení mohlo viesť k preklenutiu priepasti medzi sluhovo postihnutými osobami, ktoré komunikujú hovorenou rečou a tými, ktorí na komunikáciu využívajú posunkový jazyk.

Zabúdať však nemôžeme ani na technickú stránku tvorby titulkov, ktorú titulkári v otázke *v čom vidíte pozitíva využitia symbolov, prípadne emotikonov* taktiež často spomínali. Dané prvky by podľa ich slov vedeli v tomto smere prispieť k výraznému šetreniu počtu znakov na riadok. Rovnako sa vo vyjadrených názoroch potvrdil aj náš predpoklad, že by tak bolo možné jednoduchšie a presnejšie vyjadriť a priblížiť emočné prejavy.

Na otázku či pri tvorbe titulkov spolupracujú aj s nepočujúcimi, prípadne so špeciálnymi pedagógmi a pod., odpovedali opýtaní rôzne. 3 z respondentov uviedli, že áno, 1 respondent uviedol, že veľmi málo a 1 uviedol, že nie. V tomto smere by sme považovali za dôležité, aby sa s takýmito ľuďmi priamo spolupracovalo. Dôvod vidíme v skutočnosti, že vďaka ich spolupráci by sme mali možnosť titulky čo najviac prispôbiť potrebám nepočujúcich. Obzvlášť pokiaľ by malo ísť o tvorbu pre deti, pri ktorej sa prikláňame k názoru, že by bolo zaujímavé a užitočné spolupracovať aj so špeciálnymi pedagógmi.

K zabezpečeniu adekvátnych titulkov však môže prispieť aj pravidelná spätná väzba od samotných nepočujúcich. Dotazník nám však odhalil, že spomedzi opýtaných dostáva spätnú väzbu iba jeden respondent, ktorý uviedol, že spätnú väzbu dostáva občas.

V záverečnej otázke sme venovali priestor tvorcom titulkov, kde mali možnosť vyjadriť vlastné postrehy či názory týkajúce sa tvorby pre nepočujúcich. Zaujímavým zistením bola skutočnosť, že i samotní titulkári sú častokrát nespokojní s danou tvorbou. Všetci z opýtaných sa v tomto smere zhodli v názore, že nepočujúcim divákom by sa mala venovať väčšia pozornosť, rovnako ako aj titulkom určeným pre nich. 3 z respondentov dokonca uviedli, že kvalita takýchto titulov, najmä však v TV, má svoje rezervy. Zároveň však dodávajú, že dôvodom môžu byť aj nejednotné pravidlá, prípadne nepozornosť voči pravidlám.

Z výskumu, ktorý sa síce uskutočnil na malej vzorke respondentov, vyplynuli pomerne jasné závery. Hoci sa audiovizuálny preklad v súčasnosti nepochybne teší veľkej obľube, oblasť titulkovania pre nepočujúcich u nás ešte nie je dostatočne rozvinutá, a to obzvlášť, pokiaľ ide o titulky animovaných či kreslených filmov, ktorých v súčasnosti rozhodne nie je k dispozícii dostatok.

Už na samotnom vysielaní v televízii sme mali možnosť vidieť, že deti so sluchovým postihnutím majú sprístupnené minimálne množstvo programov. Zároveň nás mrzí, že mnohé pútavé filmy, ktoré zaujmú nielen malých, ale i veľkých, napr. novodobý *Leví kráľ* alebo *Dumbo*, ktoré sme mali možnosť vidieť v televízii v uplynulých mesiacoch, taktiež neboli sprístupnené v podobe tzv. skrytých titulkov. Celkovo sa na záver prikláňame k názoru, ktorý vyplynul z dotazníka zameraného na rodičov, že skvelým kompromisom a pomôckou by na začiatok bolo využitie aj štandardných titulkov bez špeciálnych úprav, ktoré by mnohí privítali. Navyše si myslíme, že môžu byť prospešné nielen pre nepočujúcich, ale svoje využitie by si našli aj v širšej verejnosti, napr. aj medzi deťmi bez sluchového postihnutia, ktoré by si hrovou formou prostredníctvom sledovania televízie a titulkov mohli taktiež nepriamo rozširovať slovnú zásobu.

Súčasne však dodávame, že oblasť titulkovania pre deti si v slovenskom kontexte žiada ešte mnoho výskumov zameraných na recepciu titulkov a zisťovanie preferencií aj od samotných detí. Veríme však, že náš výskum sa stane vhodným základom do budúcnosti.

ZÁVER

V práci sme sa zaoberali sprístupnením audiovizuálnych diel, konkrétne animovaných alebo kreslených rozprávok, deťom so sluchovým postihnutím prostredníctvom titulkov. Cieľom bolo upriamiť pozornosť na skutočnosť, že tvorba zameraná na detského diváka so sluchovým postihnutím si vyžaduje špecifický prístup. Potvrdil sa v tomto prípade náš predpoklad, že v danej súvislosti doposiaľ nebolo na Slovensku uskutočnené dostatočné množstvo výskumov a nejestvuje ani žiadna normatívna príručka, ktorá by sa venovala primárne tvorbe titulkov pre deti.

Práca celkovo pozostáva z dvoch častí, a to teoretickej a praktickej. V teoretickej časti sme najskôr priblížili prekladový transfer v titulkoch pre nepočujúcich a následne upresnili pojem tzv. skryté titulky, ktorým sa často nesprávne všeobecne označujú titulky pre nepočujúcich. Ozrejmili sme, že v tomto prípade ide o technickú stránku titulkov a ďalej v práci využívali pojem titulky pre nepočujúcich, prípadne titulky pre osoby so sluchovým postihnutím.

V ďalších kapitolách teoretickej časti práce sme sa zamerali na cieľové publikum, keďže pochopenie potrieb cieľového recipienta tvorí základ úspešnej translačnej činnosti a následne pomôže anticipovať problémy pri tvorbe adekvátnych titulkov. Pozreli sme sa preto na skutočnosť, ako stupeň straty sluchu, typy porúch sluchu či spôsob komunikácie detí so sluchovým postihnutím vplývajú na dieťa a následne aj na čitateľskú kompetenciu dieťaťa. Pokiaľ ide o čitateľskú kompetenciu, venovali sme jej priestor v samostatnej podkapitole, pričom sme zhrnuli viaceré problémy, s ktorými sa deti so sluchovým postihnutím môžu stretávať. Podotkli sme však, že sluchové postihnutie nemusí nutne znamenať zlé čitateľské schopnosti. Skutočnosťou však zostáva, že čítanie titulkov, ktoré sprevádzajú audiovizuálne dielo na obrazovke sa vyznačuje istými špecifikami, na základe ktorých sa odlišuje od čítania tlačenej textu. V prípade titulkov ide o dynamický text, pričom je zobrazená vždy len určitá časť textu, na prečítanie ktorej má divák k dispozícii len obmedzený čas. Diváci sú preto nútení čítať titulky v istom tempe. Hoci môže byť čítanie a osvojovanie si čitateľskej kompetencie pre nepočujúce dieťa veľmi náročné, dospeli sme k názoru, že titulkované detské programy či animované rozprávky môžu prispieť k zlepšeniu čitateľskej kompetencie a rozvoju slovnej zásoby, čo nám vo výskume potvrdili aj niektorí respondenti, ktorí uviedli, že postupom času dieťaťu neprekážali už ani české titulky.

V ďalšej kapitole teoretickej časti sme venovali priestor prístupom k tvorbe a technickým parametrom titulkov pre osoby so sluchovým postihnutím doma a vo svete, pričom sme vychádzali najmä z vyhlášky Ministerstva kultúry Slovenskej republiky z 15. decembra 2015 o titulkoch pre osoby so sluchovým postihnutím. Cieľom bolo v tomto prípade upozorniť na rozdiely, ktoré po formálnej, ale i lexikálnej a syntaktickej stránke vyžadujú titulky pre deti so sluchovým postihnutím. Predstavili sme špecifiká tzv. detskej verzie titulkov, pričom sme vychádzali z rôznych zdrojov, prevažne však českých a zahraničných, keďže v tomto prípade na Slovensku nie sú stanovené konkrétne vyhlášky alebo odporúčania. Náš výskum v tomto zmysle potvrdil, že rýchlosť titulkov, ich správne načasovanie a vhodne volená syntax či lexika zohrávajú dôležitú úlohu. Môžeme preto konštatovať, že uplatňovanie výrazových a formálnych parametrov titulkov respondenti pokladajú za dôležitý faktor, ktorý má vplyv na ich kvalitu a následnú recepciu.

V neposlednom rade sa nielen medzi rodičmi, ale i medzi tvorcami titulkov potvrdilo, že budúcnosť titulkovania pre deti by mala byť zameraná aj na využitie symbolov a emotikonov, ktoré by mohli deťom uľahčiť recepciu a titulky by vďaka tomu boli inkluzívnejšie. Treba však podotknúť, že dané postupy sa u nás zatiaľ nevyužívajú a preto veríme, že sa uskutočnia ešte viaceré prieskumy.

Záverečnú kapitolu teoretickej časti sme venovali špecifikám prekladu animovaných filmov, ktoré stoja v centre našej pozornosti. Upresnili sme pritom i rozdiel medzi animovanými a kreslenými filmami a v praktickej časti sme sa ako prvé pozreli na ich súčasnú dostupnosť

s titulkami v televízii, na DVD, prípadne na internete. Potvrdilo sa, že daných relácií je k dispozícii skutočne málo, pričom z nášho výskumu následne vyplynulo, že prevažná väčšina detí takýto žáner uprednostňuje a rodičia by boli radi, keby takto spracovaných rozprávok s titulkami pribúdalo.

Vo zvyšných kapitolách praktickej časti sme venovali priestor zostavovaniu a výsledkom dotazníkov. Prieskum sa uskutočnil prostredníctvom dvoch anonymných dotazníkov, z ktorých jeden bol zameraný na rodičov detí so sluchovým postihnutím a druhý následne na tvorcov titulkov.

Z výskumu vo všeobecnosti vyplynulo, že medzi respondentmi v súčasnosti panuje pomerne veľká nespokojnosť s vysielaním pre deti so sluchovým postihnutím. Často sme sa stretávali s názormi, že deti majú k dispozícii málo programov, že chýbajú najmä súčasné rozprávky a o nič lepšia nie je ani ponuka na DVD. Taktiež vyjadrili nespokojnosť s kvalitou titulkov, a to obzvlášť v súkromných televíziách. Ako najčastejší problém respondenti uvádzali ich časté posunutie a celkovo nesprávnu synchronizáciu.

Nespokojnosť s kvalitou titulkov následne vyplynula i z druhého dotazníka, v ktorom samotní titulkári uviedli, že titulky pre nepočujúcich v televízii majú často svoje rezervy, čo pripisujú nejednotným pravidlám, prípadne nepozornosti voči nim.

Pokiaľ ide o preferencie titulkovania alebo posunkovania, mnohí by uprednostnili sprístupnenie prostredníctvom titulkov. Prikláňame sa k názorom rodičov nepočujúcich detí, že skvelým základom by bolo, keby sa na začiatok štandardom stali aj bežné titulky bez špeciálnych úprav, a to najmä v televízii, keďže sledovanie animovaných filmov a celkovo mediálneho obsahu nielen baví, ale i vzdeláva a patrí medzi obľúbenú činnosť malých aj veľkých.

Hoci sa nám podarilo získať pomerne malý počet respondentov, treba dodať, že i napriek tomu pokladáme výsledky za hodnotné a veríme, že sa môžu stať vhodným základom pre budúce skúmania v danej oblasti. Predpokladáme, že ďalšie výskumy by mohli byť zamerané napríklad na deti, pričom by sa mohli vytvoriť dve verzie titulkov a zisťovať preferencie konkrétne medzi detskými recipientmi. Pokiaľ ide o sprístupnenie súčasných moderných animovaných filmov, ktoré máme možnosť sledovať nielen v kinách, na DVD, ale i v televízii či na internete, veríme, že sa situácia v tomto smere postupom času zlepší a bude danej oblasti venovaná väčšia pozornosť.

Použitá literatúra

- BAKER, R. Subtitling television for deaf children. In: *Media in Education Research Series*. 1985. s. 1-46.
- BBC. Identifying speakers. In: *Subtitle Guidelines* [online]. 2016. [cit. 2020-10-15]. Dostupné na internete.
- BREZOVSKÁ, M. Byť hravý nie je hračka. Animované dielo ako kreatívna výzva. In: *Audiovizuálny preklad: za hranicami prekladu*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre Filozofická fakulta Katedra translatológie, 2015. s. 103-109. ISBN 9788055809236.
- CARROLL, M., IVARSSON, J. *Subtitling*. Simrishamn: TransEdit, 1998.
- COLE, E., FLEXER, C. Children with hearing loss: Developing listening and talking, birth to six. San Diego: Plural Publishing, Inc., 2008. 351 s. ISBN 1-59756-158-4.
- DI GIOVANNI, E. Connecting the dots in audiovisual translation research: Translation, reception, accessibility and children. In: *Between Text and Receiver: Translation and Accessibility*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2011. s. 7-18.
- EUROPEAN FEDERATION OF HARD OF HEARING PEOPLE (EFHOH). Hearing Loss: *The Statistics*. [online]. 2015. [cit. 2020-11-10]. Dostupné na internete.
- FOERSTER, A. Towards a creative approach in subtitling: a case study. In: *New Insights into Audiovisual Translation and Media Accessibility: Media for All 2*. Amsterdam – New York, NY: Editions Rodopi B. V., 2010. s. 81-98. ISBN 978-90-420-3180-7.
- FOX, W. Integrated Titles – An Improved Viewing Experience? A Comparative Eye Tracking Study on Pablo Romero Fresco's Joining the Dots. In: *Eyetracking and Applied Linguistics I. Open Access Book Series: Translation and Natural Language Processing*. 2016. s. 5-30.
- GROMOVÁ, E., HODÁKOVÁ, S., PEREZ, E. a ZÁHORÁK, A.: *Audiovizuálny preklad a nepočujúci divák: Problematika titulkovania pre nepočujúcich*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre Filozofická fakulta, 2016. ISBN 978-80-558-1119-2.
- HOVORKOVÁ, S., RZYMANOVÁ, M. a TARCSIOVÁ, D.: *Máme dieťa s poruchou sluchu 1*. Bratislava: Nadácia Pontis, 2017. ISBN 978-80-89895-11-3.
- HOVORKOVÁ, S., RZYMANOVÁ, M. a TARCSIOVÁ, D.: *Máme dieťa s poruchou sluchu 2*. Bratislava: Nadácia Pontis, 2018. ISBN 978-80-89895-08-3.
- CHAUME, F. *Audiovisual Translation: Dubbing*. Manchester, St. Jerome: 2012.
- CHAUME, F. Film Studies and Translation Studies: Two Disciplines at Stake in Audiovisual Translation. In: *Meta: Translators' Journal*. ISSN 1492-1421, 2004, roč. 49, č. 1, s. 12-24.
- KARAMITROGLOU, F. The Choice to Subtitle Children's TV Programmes in Greece: Conforming to Superior Norms. In: *(Multi) Media Translation. Concepts, practices, and research*. Manchester: John Benjamins Publishing Company, 2001. s. 189-198.
- KOPLÍK, R., STRNADOVÁ, V. *Problematika tvorby skrytých titulků k předtočeným pořadům*. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka o. s., 2008. ISBN 978-80-87218-21-1.
- KOZÁKOVÁ, L.: Kam až siahla práca audiovizuálneho prekladateľa? Formy prístupnosti AV diel nepočujúcim a nevidiacim. In: *Prekladateľské listy 3: teória, kritika, prax prekladu*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2014. ISBN 978-80-223-3584-3.
- KRAHULCOVÁ, B. *Komunikace sluchově postižených*. 2. vyd. Praha: Karolinum Univerzity Karlovy, 2002.
- KRUGER, J. L., SOTO-SANFIEL, M.T., DOHERTY, S., R. IBRAHIM. Towards a cognitive audiovisual translatology. Subtitles and embodied cognition. In: *Reembedding Translation Process Research*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins, 2016. s. 171-194.
- LAYBOURNE, K. et al. *The Animation Book: A Complete Guide to Animated Filmmaking-From Flip-Books to Sound Cartoons to 3-D Animation*. New York: Three Rivers Press, 1998.

LORENZO, L., A. M. PEREIRA A. M. Deaf children and their access to audiovisual texts: educational failure and the helplessness of the subtitler. In: *Between Text and Receiver: Translation and Accessibility*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2011. s. 185-202.

MCCLARTY, R. Towards a multidisciplinary approach in creative subtitling. In: *MonTi*, 4, 2012. s. 133-153.

National Deaf Children's Society (NDCS). Social care for deaf children and young people: *A guide to assessment and child protection investigations for social care practitioners*. [online]. 2011. [cit. 2020-10-12]. Dostupné na internete.

NEVES, J. Audiovisual translation: *Subtitling for the deaf and hard of hearing*. Dizertačná práca. Londýn: Roehampton University, 2005.

NEVES, J. Interlingual Subtitling for the Deaf and Hard-of-Hearing. In: *Audiovisual Translation: Language Transfer on Screen*. New York: Palgrave Macmillan, 2009. s. 151-169.

O'CONNELL, E. Translating for Children. In: *Word, Text, Translation*. Clevedon: Multilingual Matters, 1999. s. 208-216.

O'CONNELL, E. *What Dubbers of Children's Television Programmes Can Learn from Translators of Children's Books?* In: *Meta Translators' Journal*. 2003, roč. 48. s. 222-232.

Office of Communications (OFCOM). Television Access Services. *Review of the Code and Guidance*. [online]. Office of Communications: London, 2006. [cit. 2020-10-21]. Dostupné na internete.

PEREZ, E. Nie sú titulky ako titulky. Špecifiká titulkov pre nepočujúcich. In: *Letná škola prekladu 14: minulosť a budúcnosť prekladu – od Ludovíta Štúra po strojový preklad*. Bratislava: SSPUL, 2015.

POŠTA, M. Titulkujeme profesionálne. Praha: Nakladatelství Miroslav Pošta – Apostrof, 2011. s. 43. ISBN 978-80-904887-9-3.

STRNADOVÁ, V. Jaké problémy má neslyšící člověk při čtení? Co a jak se sluchově postiženým dítětem. Praha, FRPSP, 1999. s. 22-25.

STRNADOVÁ, V., KOPLÍK, R. *Analýza vysílaných televizních pořadů z hlediska zpřístupnění divákům se sluchovým postižením* [online]. 2009. [cit. 2020-10-12]. Dostupné na internete.

TAMAYO, A. Subtitling for d/Deaf and Hard of Hearing Children: Past, Present and Future. [online]. In: *CoMe II*. s. 74-90. [cit. 2020-10-17]. Dostupné na internete.

TARCSIOVÁ, D. Komunikačný systém sluchovo postihnutých. In *Pedagogika sluchovo postihnutých (vybrané kapitoly)*. 1. vyd. Bratislava: MABAG spol. s r. o., 2008.

TARCSIOVÁ, D. Vytvorenie a overenie princípov titulkovania programov pre deti so sluchovým postihnutím na 1. stupni základnej školy. In *Rozvoj komunikačných a matematických zručností sluchovo postihnutého žiaka*. Bratislava: 2008. ISBN 978-80-7164-451-4.

TARCSIOVÁ, D. Zjednodušené knihy pre deti a žiakov so sluchovým postihnutím (vytvorenie metodiky a jej využite). In *Rozvoj čítania s porozumením u sluchovo postihnutých žiakov*. Bratislava: Svet ticha, 2012. ISBN 978-80-974446-0-2.

VERA, G., Pilar, M. Translating Images: The Impact of the Image on the Translation of Disney's *Alice in Wonderland* into Spanish. In: *Miscelánea: A Journal of English and American Studies* [online]. 2011. s. 33-53. [cit. 2021-01-05]. Dostupné na internete.

WELLS, P., QUINN, J., MILLS, L. *Basics animation: Drawing for Animation*. Lausanne, Ava Academia, 2009.

WORLD HEALTH ORGANISATION (WHO). Childhood hearing loss. *Act now, here's how!* [online]. 2016. [cit. 2020-10-11]. Dostupné na internete.

WORLD HEALTH ORGANISATION (WHO). Key facts [online]. 2020. [cit. 2020-11-10]. Dostupné na internete.

ZARATE, S. Bridging the gap between Deaf Studies and AVT for Deaf children. In: *New Insights into Audiovisual Translation and Media Accessibility: Media for All 2*. Amsterdam – New York, NY: Editions Rodopi B. V., 2010. s. 159-173. ISBN 978-90-420-3180-7.

Osobná komunikácia:

MAJTÁNOVÁ, Ľubka. *OZ Nepočujúce Dieťa*. Osobná komunikácia. [e-mail] [cit. 2021-02-27].

Právne normy:

Vyhláška č. 12/2016 Z. z. – Vyhláška Ministerstva kultúry Slovenskej republiky o titulkoch pre osoby so sluchovým postihnutím podľa § 18aa ods. 2 zákona č. 308/2000 Z. z. o vysielaní a retransmisii a o zmene zákona č. 195/2000 Z. z. o telekomunikáciách v znení zákona č. 278/2015 Z. z. [online]. [cit. 2021-01-04]. Dostupné na internete.

AENC Asociación Española de Normalización y Certificación, Norma UNE 153010: Subtitulado para personas sordas y personas con discapacidad auditiva, Subtitulado a través del teletexto, Madrid: AENOR, 2012.

Ďalšie zdroje:

Animated films. In: *Cambridge dictionary*. [cit. 2020-11-20]. Dostupné na internete.

Cartoon. In: *Cambridge dictionary*. [cit. 2020-11-20]. Dostupné na internete.

Študentská vedecká odborná činnosť (ŠVOČ)

ŠVOČ ponúka študentom vysokých škôl možnosť vypracovať odborné práce na témy súvisiace s oblasťou štúdia. Práca bola zaradená medzi víťazné a najlepšie práce v jednotlivých sekciách súťaže Študentská vedecká odborná a umelecká činnosť (ŠVOUČ) za rok 2021 na Filozofickej fakulte Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre.

Všetky ocenené a publikované práce v časopise Prohuman za rok 2021 nájdete tu: <https://www.prohuman.sk/category/typ-prispevku/the-best-of-svoc-2021>

Kontaktné informácie

UNIVERZITA
KONŠTANTÍNA
FILOZOFA **FILOZOFICKÁ**
V NITRE **FAKULTA**

Filozofická fakulta
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Štefánikova 67, 949 01 Nitra
<https://www.ff.ukf.sk>

